หอสมุดกลาง สถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ ๒

ลักษณะที่คล้ายคลึงกันของคัมภีร์สุตตวิภังค์และธัมมปทัฏฐกถา

โดยเหตุที่ทั้งคัมภีร์สุตตวิภังค์และธัมมปทัฏฐกถาต่างก็เขียนเป็นภาษาบาลีเหมือนกัน การจะพรรณนาลักษณะที่คล้ายคลึงกันของคัมภีร์ทั้งสองในด้านภาษาอย่างละเอียด ก็จะเท่ากับการเขียนไวยากรณ์บาลีขึ้นอีกเล่มหนึ่ง ซึ่งจะไม่แตกต่างไปจากไวยากรณ์บาลีที่มีอยู่แล้วเท่าใดนัก ดังนั้นในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ผู้เขียนจะกล่าวถึงลักษณะที่คล้ายคลึงกันทางภาษาที่ปรากฏในคัมภีร์ทั้งสองโดยย่อ มีการอ้างถึงตำราไวยากรณ์บาลีที่ชาวไทย และต่างชาติเขียนไว้แล้วซึ่งอาจจะค้นดูได้ไว้ในเชิงอรรถ และลักษณะที่คล้ายคลึงกันในด้านลีลาโวหารก็จะกล่าวโดยสรุปพร้อมทั้งตัวอย่าง ดังต่อไปนี้

ระบบเสียง

ระบบเสียงหมายถึงการศึกษาเกี่ยวกับจำนวนเสียง คุณภาพของเสียงที่เกิดของเสียง และการเชื่อมเสียง เป็นต้น ดังจะกล่าวถึงตามลำดับดังต่อไปนี้

ก. จำนวนเสียง

ในสุตตวิภังค์และธัมมปทัฏฐกถา (ตลอดจนภาษาบาลีในคัมภีร์อื่น ๆ) ปรากฏมีเสียงใช้อยู่ ๔๑ เสียง แบ่งเป็นเสียงสระ ๘ เสียง และเสียงพยัญชนะอีก ๓๓ เสียง[๑] แต่ละเสียงมีที่เกิดและคุณภาพของเสียงต่าง ๆ กัน ดังจะกล่าวในข้อต่อไป

---

[๑] สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, บาลีไวยากรณ์ (๒ เล่ม, พิมพ์ครั้งที่ ๒๒, พระนคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๐๒) ๑ : ๕–๗

Geiger, Pali Literature, pp. 60 - 62

ข. ที่เกิดและคุณภาพของเสียง

เสียงดังกล่าวในข้อ ก. ย่อมมีที่เกิดต่าง ๆ กัน คือเกิดจากคอ เพดาน เพดานอ่อน ฟัน และริมฝีปาก และแม้แต่เสียงที่มีที่เกิดอันเดียวกันก็ยังมีคุณภาพของเสียงแตกต่างกันออกไป เช่น เป็นเสียงก้อง เสียงไม่ก้อง เป็นต้น จำนวนเสียงตลอดจนที่เกิดและคุณภาพของเสียงพอจะสรุปแสดงให้เห็นเป็นตัวอักษรแทนเสียงด้วยตารางต่อไปนี้

ตารางที่ ๑ (อักษรที่ใช้แทนเสียงภาษาบาลี)

ฐาน (ที่เกิดเสียง)	พยัญชนะ								สระ			หมายเหตุ
	อโฆสะ			โฆสะ					โฆสะ			
	สิถิล	ธนิต	อุสุม	สิถิล	ธนิต	นาสิก	สิถิล	ธนิต	สั้น	ยาว	ผสม	
คอ (กัณฐชะ)	ก ka	ข kha	—	ค ga	ฆ gha	ง ṅa ◌ं aṃ		ห ha	อะ a	อา ā	—	
เพดานแข็ง (ตาลุชะ)	จ ca	ฉ cha	—	ช ja	ฌ jha	ญ ña	ย ya	—	อิ i	อี ī	เอ c	
เพดานอ่อน (มุทธชะ)	ฏ ṭa	ฐ ṭha	—	ฑ ḍa	ฒ ḍha	ณ ṇa	ฬ ḷa ร ra	—	—	—	—	
ฟัน (ทันตชะ)	ต ta	ถ tha	ส sa	ท da	ธ dha	น na	จ la	—	—	—	—	
ริมฝีปาก (โอฏฐชะ)	ป pa	ผ pha	—	พ ba	ภ bha	ม ma	ว va	—	อุ u	อู ū	โอ o	

๑ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า ฯ, บาลีไวยากรณ์, ๑ : ๘ – ๑๒

Geiger, Pali Literature, pp. 60 - 106

ค. สนธิ[๑]

การที่เสียงเปลี่ยนไปเนื่องจากอิทธิพลของเสียงอื่นที่อยู่ใกล้ชิด เช่นจากเสียงยาวเป็นเสียงสั้น จากเสียงสั้นเป็นเสียงยาว จากสระหรือพยัญชนะตัวหนึ่งเป็นสระหรือพยัญชนะอีกตัวหนึ่ง เป็นต้น เรียกการเปลี่ยนแปลงทางเสียงเช่นนี้ว่า สนธิ ?

สนธิอาจแบ่งได้เป็น ๒ ประการ คือสนธิภายในคำและสนธิระหว่างคำ ดังจะกล่าวตามลำดับ ดังนี้

๑. สนธิภายในคำ หมายถึงการที่เสียงเปลี่ยนแปลงไปเมื่อมีการลงปัจจัย และวิภัตติเพื่อสร้างคำและนำไปใช้ประโยค เช่น กรฺ ธาตุ เติม ยุปัจจัย[๒] เป็น"กรณ" เป็นคำพร้อมที่จะนำไปใช้ได้ เสียงภายในคำได้เปลี่ยนไป คือจาก กรฺ เป็น กร และ น เป็น ณ ลักษณะที่เสียงเปลี่ยนแปลงไปภายในคำเช่นนี้เรียกว่าสนธิภายใน ดังจะแยกออกเป็นชนิดตามลักษณะที่เปลี่ยนแปลงไปดังนี้

ก) เปลี่ยนเสียงสั้นให้เป็นเสียงยาว (ทีฆะ) เช่น

อาทิ – หิ เป็น อาทีหิ (ธ. ๖ . ๑๐๕)

รตฺติ – สุ เป็น รตฺตีสุ (ส. ๒ . ๓๗๑)

ข) เปลี่ยนเสียงยาวให้เป็นเสียงสั้น (รัสสะ) เช่น

มตฺตญฺญู – ตา เป็น มตฺตญฺญุตา (ธ. ๖ . ๑๐๕)

วิญฺญู – นา เป็น วิญฺญุนา (ส. ๒ . ๒๐๖)

---

๑ ดูรายละเอียดใน

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า ฯ, บาลีไวยากรณ์, ๑ : ๑๗ – ๒๕

Geiger, Pali Literature, pp. 107 - 114

๒ ปัจจัยนี้นักไวยากรณ์ตะวันออกว่าเป็น "ยุ" ปัจจัย แต่รูปที่ปรากฏเมื่อประกอบธาตุแล้วคงเป็น "น" หรือ "อน" เท่านั้น ไม่ปรากฏเป็น "ยุ" เลย

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ค) <u>เปลี่ยนสระแท้ให้เป็นสระผสมในฐานเดียวกัน</u> (วิการ) ได้แก่การเปลี่ยนสระหน้าธาตุเป็นขั้นคุณ[๑] เช่น

ภิทฺ – ณ	เป็น	เภท	(ธ. ๖ . ๑๐๔)
อา – ยุชฺ – ณ	เป็น	อาโยค	(ธ. ๖ . ๑๐๕)

ง) <u>เปลี่ยนพยัญชนะตัวหนึ่งเป็นพยัญชนะอีกตัวหนึ่ง</u> (อาเทศพยัญชนะ) เช่น

คุปฺ – ติ	เป็น	คุตฺติ	(ส. ๑ . ๘๕)
ยุชฺ – ต	เป็น	ยุตฺต	(ธ. ๒ . ๑๐๑)
สรฺ – อน	เป็น	สรณ	(ธ. ๖ . ๓)
สํ – อาทาย	เป็น	สมาทาย	(ส. ๑ . ๓๙๘)

จ) <u>เปลี่ยนเสียงโดยบางเสียงหายไป</u> (โลป) ได้แก่ตัดบางเสียงออกเมื่อมีเสียงอื่นเกี่ยวข้อง เช่น

คมฺ – ติ	เป็น	คติ	(ส. ๑ . ๒๔)
คมฺ – ต	เป็น	คต	(ธ. ๒ . ๓)

ฉ) <u>เปลี่ยนเสียงสระเป็นพยัญชนะ</u> (อาเทศสระ) เช่น

สุ – เณ – ตุ	เป็น	สาเวตุ	(ธ. ๖ . ๑๗๓)
อภิ – อาคมน	เป็น	อพฺภาคมน	(ส. ๓ . ๒๑)

ช) <u>เปลี่ยนโดยเติมเสียงหนึ่งเข้าไปเป็นตัวสะกด</u> คือแทรกพยัญชนะลงในระหว่างเสียงสองเสียง (สังโยค) เช่น

ป – ฆรนฺตี	เป็น	ปฆรนฺตี	(ส. ๑ . ๒๗๒)
วิ – ญาณ	เป็น	วิญฺญาณ[๒]	(ธ. ๒ . ๑๕๓)

---

[๑] สระขั้นคุณ คือ อา เอ โอ

[๒] สันสกฤต ชฺญา ธาตุ เท่ากับ ญา ในบาลี ดังนั้น วิชฺญาน จึงเท่ากับ วิญฺญาณ อันที่จริงไม่ใช่การเติมเสียงแต่เป็นการปรับเสียง ชฺญ เป็น ญฺญ คำอื่นเช่น อุทฺโฆษ ก็ตรงกับ อุชฺโฆส

ซ) <u>เปลี่ยนโดยสลับเสียงหนึ่งกับอีกเสียงหนึ่ง</u> (สับเสียง) เช่น

ปริ – อุป – อาสู – ติ เป็น ปยิรุปาสติ (ส. ๒ . ๓๖๒)

(สันสกฤติ ปริ – อุป – อาสู – เต เป็น ปรยุปาสูเต)

กรฺ – อิ – ย – ติ เป็น กยิรติ (ธ. ๗ . ๑๐๓)

ฌ) <u>เปลี่ยนโดยแทรกเสียงสระ, พยัญชนะ หรือนิคหิตในคำ</u> (อาคม) เช่น

ปริ – โอสาเปติ เป็น ปริโยสาเปติ[1] (ส. ๑ . ๓๕๒)

อวสิรา เป็น อวำสิรา (ธ. ๒ . ๑๐๗)

๒. <u>สนธิระหว่างคำหรือสนธิภายนอก</u> คือการที่คำสองคำขึ้นไปมาอยู่ใกล้ชิดกันแล้วเกิดเปลี่ยนแปลงทางเสียงขึ้น แบ่งออกเป็นชนิดต่าง ๆ ดังนี้

ก) <u>เปลี่ยนสระเสียงสั้นเป็นเสียงยาว</u> (ทีฆะ) เช่น

กโรหิ – อิติ เป็น กโรหีติ (ส. ๑ . ๒๘)

หนฺท – อหำ เป็น หนฺทาหำ (ส. ๑ . ๔๔)

ข) <u>เปลี่ยนสระเสียงยาวเป็นเสียงสั้น</u> (รัสสะ) เช่น

มหาปุญญา – อตฺถ เป็น มหาปุญญตฺถ "พวกท่านเป็นผู้มีบุญมาก" (ส. ๑ . ๘๒)

ลาภี – อมฺหิ เป็น ลาภิมฺหิ "ฉันมีลาภ" (ส. ๑ . ๔๒๗)

สิวลี – เถโร เป็น สิวลิตฺเถโร (ธ. ๘ . ๑๕๕)

<u>หมายเหตุ</u> ลักษณะของภาษาบาลีเมื่อมีตัวสะกดไม่นิยมเสียงยาว ยกเว้นบางคำ เช่น

น – อสฺส เป็น นาสฺส, น – อพฺพณฺ เป็น นาพฺพณฺ (ธ. ๕ . ๒๗)

ค) <u>เปลี่ยนสระแท้ของคำหนึ่งให้เป็นสระผสมในฐานเดียวกัน</u> (วิการ) คือ เปลี่ยนสระตัวหนึ่งให้เป็นขั้นกุณ คือ อ: เอ โอ

กุกฺกุฏฺฐฉาปกสฺส – อิว เป็น กุกฺกุฏฺฐฉาปกสฺเสว (ส. ๑ . ๗)

กต – อุปการำ เป็น กโตปการำ (ธ. ๔ . ๒)

---

[1] เทียบสันสกฤต "ปรฺโยสาปยติ"

หอสมุดกลาง สถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

003550

ง) <u>เติมเสียง "ย" และ "ท"</u> (อาคม) เช่น

มา – อิทำ เป็น มายิทำ (ส. ๑ . ๑๐๕)

อตฺต – อตฺถ เป็น อตฺตทตฺถ (ธ. ๖ . ๒๗)

<u>ข้อสังเกต</u> เสียง "ย" และ "ท" ที่กล่าวว่าเป็นอาคมในบาลี แท้จริงเป็นลักษณะสนธิที่ติดมาจากสันสกฤต เช่น

อหุเทว (ส. ๑ . ๓๓) จากสันสกฤต อภูต – เอว เป็น อภูเทว

ยาจิเทว (ธ. ๕ . ๘) จากสันสกฤต อยาจีต – เอว เป็น อยาจิเทว

ปริโยสเปติ (ส. ๑ . ๓๕๒) จากสันสกฤต ปริ – โอสาปยติ เป็นปริโยสาปยติ

จ) <u>ซ้อนเสียงพยัญชนะฐานเดียวกันเข้าไปเป็นตัวสะกด</u> (สังโยค) เช่น

น – ขมติ เป็น นกฺขมติ[๑] (ส. ๑ . ๓๖๔)

ราช – เถร เป็น ราชตฺเถร (ธ. ๔ . ๑)

สรีร – ปฏิชคฺคนำ เป็น สรีรปฺปฏิชคฺคนำ (ธ. ๒ . ๑๑)

ฉ) <u>เปลี่ยนโดยเสียงบางเสียงหายไป</u> (โลป) เช่น

โส – อหำ เป็น โสหำ (ส. ๑ . ๖)

ตรงกับสันสกฤต โส, หำ (สสู – อหมฺ)

อิติ – อิห เป็น อิติห (ส. ๑ .๓๑)

ตุยฺหำ – อิทำ เป็น ตุยฺหิทำ (ส. ๑ . ๖๔)

สเจ – อยำ เป็น สจายำ (ธ. ๕ . ๔)

ช) <u>เปลี่ยนสระหรือพยัญชนะตัวหนึ่งเป็นพยัญชนะอีกตัวหนึ่ง</u> (อาเทศ) หมายความว่าเปลี่ยนสระเป็นพยัญชนะ เช่น อิ, อี และ เอ เปลี่ยนเป็น ย, อุ, อู และ โอ เปลี่ยนเป็น ว หรือเปลี่ยนพยัญชนะตัวหนึ่งเป็นพยัญชนะอีกตัวหนึ่ง เช่น ว เป็น พ และ ต เป็น ฏ ตลอดจนเปลี่ยนนิคหิตเป็นพยัญชนะที่สุดวรรค เป็นต้น เช่น

โย – อยำ เป็น ยวายำ (ส. ๑ . ๔๒)

---

[๑] เทียบสันสกฤต "น กฺษมเต"

อิติ – เอตๆ เป็น อิจฺเจตๆ (ส. ๑ . ๓๙๙)

มยๆ – เต เป็น มยนฺเต (ส. ๑ . ๒๑)

อภิรตี – อิจฺเฉยย เป็น อภิรติมิจฺเฉยย (ธ. ๘ . ๕๔)

สนธิดังกล่าวมาทั้งหมดนี้ กล่าวโดยย่นย่อโดยถือผลแห่งการที่เสียงเปลี่ยนแปลงไป (เมื่อคำตั้งแต่สองคำขึ้นไปมาอยู่ใกล้กัน) เป็นหลัก ในตำราไวยากรณ์บาลีทั้งหลายอาจมีการแบ่งประเภทสนธิ[๑] แตกต่างกันออกไปบ้าง แต่อย่างไรก็ตามผลแห่งการสนธิย่อมอยู่ในลักษณะดังกล่าวมาแล้ว

ระบบคำ

คำ หมายถึง เสียงที่มีความหมาย (ทั้งที่เป็นคำดั้งเดิมซึ่งสืบค้นที่มาไม่ได้ และคำที่ประกอบรูปจากธาตุและปัจจัย) ซึ่งส่วนใหญ่จะมีการแจกรูปก่อนนำไปใช้ในประโยค ภาษาบาลีแบ่งระบบคำออกเป็น ๓ ประเภท คือ ระบบนาม ระบบอาขยาต และระบบอัพยยะ ดังจะกล่าวเป็นลำดับไปดังนี้

ก. ระบบนาม

ระบบนาม คือระบบของคำที่แสดงเพศ พจน์ และหน้าที่ของคำในประโยคด้วยวิภัตติ ได้แก่ นามนาม สรรพนาม คุณนาม สังขยา และกริยากิตก์บางชนิด ระบบนามอาจจะแบ่งออกได้ตามลักษณะของการสร้างคำเป็น ๓ ชนิด ดังนี้

๑. คำที่เกิดจากธาตุและปัจจัย (กิตก์) นามนามและคุณนามส่วนใหญ่สร้างมาจากธาตุ[๒] ซึ่งเป็นส่วนประกอบที่เล็กที่สุดของคำ กับปัจจัยซึ่งแบ่งออกเป็นชนิดย่อย ๆ ดังนี้

ก) ปัจจัยบอกผู้ทำ หมายความว่า คำที่สำเร็จรูปออกมาแล้วมีความหมายบอกความเป็นผู้ทำเอง ปัจจัยดังกล่าวได้แก่ ณี ณฺวุ รู ณ ยุ เป็นต้น เช่น

---

[๑] สมเด็จพระมหาสมณเจ้า ฯ, บาลีไวยากรณ์, ๑ : ๑๗ – ๒๘

Geiger, Pali Literature, pp. 107 - 114

[๒] สมเด็จพระมหาสมณเจ้า ฯ, บาลีไวยากรณ์, ๔ : ๑๖๐ – ๑๖๔

มุสา – วท – ณี เป็น มุสาวาที "ผู้กล่าวเท็จ" (ส. ๑ . ๘๐)

กร – ณุ[๑] เป็น การก "ผู้ทำ" (ส. ๑ . ๗)

สาส – ตุ เป็น สตฺถุ "ผู้สอน" (ธ. ๖ . ๓)

เวสส – ภู – ร เป็น เวสสภู "ผู้เป็นพ่อค้า" (ธ. ๑ . ๗๙)

ข) <u>ปัจจัยบอกผู้ถูกทำ</u> หมายถึงปัจจัยที่ประกอบกับธาตุสำเร็จรูปออกมามีความหมายว่าเป็นรับการกระทำ หรือสิ่งที่ถูกทำ เช่น ข, ณย และ ต ปัจจัย เป็นต้น ตัวอย่างเช่น

สุ – วร – ข เป็น สุวจ "ผู้ว่าง่าย" (ธ. ๔ . ๒)

ภิทุ – ณย เป็น เภชช "สิ่งที่ถูกทุบ" (ส. ๑ . ๑๐๒)

อ – ปตฺถ – ณย เป็น อปตฺถิย "สิ่งที่ไม่น่าปรารถนา" (ธ.๑.๒๔)

ค) <u>ปัจจัยบอกอาการนาม</u>[๒] คือปัจจัยที่ลงกับธาตุแล้วมีความหมายบอกสภาพหรือการกระทำเป็นอาการนามมี ณ, ยุ, อิ, ณย และ ติปัจจัย เป็นต้น ตัวอย่างเช่น

ลุภ – ณ เป็น โลภ "ความโลภ" (ส. ๓ . ๙๖)

วส – อน เป็น วสน "การอยู่" (ส. ๒ . ๒๖๙)

ขม – ติ เป็น ขนฺติ "ความอดทน" (ธ. ๖ . ๑๐๕)

ง) <u>ปัจจัยบอกความหมายอื่น ๆ</u> หมายถึงปัจจัยที่ลงกับธาตุแล้วทำให้คำมีความหมายได้หลายประการ เช่น เป็นเครื่องทำ บอกสถานที่ บอกเหตุ และบอกเวลา เป็นต้น ปัจจัยที่ใช้ในกรณีนี้มี ณ, ยุ, อิ และ ติ ปัจจัย เป็นต้น ตัวอย่างเช่น

วิ – หร – ณ เป็น วิหาร "เป็นที่อยู่" (ส. ๓ . ๑)

อาส – ยุ เป็น อาสน "เป็นที่นั่ง" (ธ. ๔ . ๒)

คม – ติ เป็น คติ "เป็นที่ไป" (ส. ๑ . ๒๔)

นิ – ธา – อิ เป็น นิธิ "เป็นที่ฝัง" (ธ. ๔ . ๓)

---

[๑] นักไวยากรณ์ตะวันออกว่าเป็น "ณวุ" ปัจจัย แต่รูปที่ปรากฏจะเป็น "อก" เสมอ

[๒] สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ <u>บาลีไวยากรณ์</u>, ๔ : ๑๘๗ – ๒๐๐

ปัจจัยดังกล่าวมานี้เป็นปัจจัยที่พบได้โดยมาก[๑] ปัจจัยอื่น เช่น ถ ปัจจัย ที่ผู้วิจัยพบไม่มากนัก ตัวอย่างเช่น ทมถ สมถ (ธ. ๒ . ๒๔) จึงไม่ได้นำมากล่าวในที่นี้

จ) ปัจจัยบอกปัจจุบันกาล[๒] ปัจจัยชนิดนี้ลงกับธาตุสำเร็จเป็นกริยาเรียกว่ากริยากิตก์ ใช้บอกปัจจุบันกาล ได้แก่ อนฺต, มาน และ อาน ปัจจัย[๓] ตัวอย่างเช่น

ภญ – อ – อนฺต เป็น ภณนฺต "พูดอยู่" (ส. ๒ . ๑๙๓)

กป – ย – มาน เป็น ตปฺปมาน "ผิงอยู่" (ธ. ๒ . ๓)

อภิ – สํ – พุธ – อาน เป็น อภิสมฺพุธาน "ตรัสรู้อยู่" (ธ. ๓ . ๔)[๔]

ฉ) ปัจจัยบอกอดีตกาล[๕] หมายความว่าเมื่อธาตุประกอบด้วยปัจจัยดังจะกล่าวต่อไปนี้แล้วคำที่สำเร็จรูปออกมาจะเป็นกริยากิตก์ที่บอกอดีตกาล ปัจจัยดังกล่าวคือ ตาวี ต หรือ น ปัจจัย ตัวอย่างเช่น

ภุช – ตาวี เป็น ภุตฺตาวี "กินแล้ว" (ส. ๒ . ๓๒๘)

คม – ต เป็น คต "ไปแล้ว" (ธ. ๒ . ๖๓)

ภิท – น เป็น ภินฺน "ถูกทำลายแล้ว" (ธ. ๒ . ๖๔)

ปูร – น เป็น ปุณฺณ "เต็มแล้ว" (ส. ๒ . ๒๘)

---

[๑] สมเด็จพระมหาสมณเจ้า ฯ, บาลีไวยากรณ์, ๔ : ๑๘๗ – ๒๐๐ ประดิษฐ์ บุณยะภักดี, คู่มือเรียนภาษาบาลีด้วยตนเอง (พระนคร : สำนักพิมพ์ธุรกิจการพิมพ์, ๒๕๑๘) , ๓ : ๑ – ๘๙

[๒] หลวงเทพคุณานุศิษฏ์, บาลีไวยากรณ์, (พระนคร . โรงพิมพ์มหามกุฎราชวิทยาลัย ๒๕๐๙), ๕ : ๗๕

[๓] สมเด็จพระมหาสมณเจ้า ฯ, บาลีไวยากรณ์, ๔ . ๒๐๖ – ๒๐๘

[๔] Geiger, Pali Literature, pp. 218

[๕] ตาวี ปัจจัย ใช้เป็นกรรตุวาจก ต ปัจจัย ใช้ได้ทุกวาจกเว้นเหตุกรรตุวาจก น ปัจจัย ใช้ในกรรตุวาจกและกรรมวาจกเท่านั้น

ช) ปัจจัยบอกอนาคตกาล[๑] เมื่อธาตุประกอบด้วยปัจจัยเหล่านี้คือ ย, อนีย, ตพฺพ ปัจจัย คำที่สำเร็จรูปออกมาจะเป็นกริยากิตกที่บอกความจำเป็น ความเชื่อแน่ หรือคาดคะเน ตัวอย่างเช่น

กรหฺ – ย	เป็น	การยห "น่าติ" (ส. ๑ . ๔๒๖)
อ – ปตฺถ – ย	เป็น	อปตฺถิย "ไม่น่าปรารถนา" (ธ. ๑ . ๒๙)
ขมุ – อนีย	เป็น	ขมนีย "พึงอดทนได้" (ส. ๑ . ๓๓๑)
จินฺต – ตพฺพ	เป็น	จินฺเตตพฺพ "พึงคิด" (ธ. ๑ . ๑๐๓)

๒. คำที่เกิดจากนามกับปัจจัย (ตัทธิต) คำอีกประเภทหนึ่งซึ่งมีที่ใช้มากในภาษาบาลีนอกจากคำที่เกิดจากธาตุกับปัจจัยในข้อ ๑ แล้ว ก็คือ คำที่เกิดจากนามกับปัจจัยที่เรียกว่าตัทธิต ปัจจัยกลุ่มนี้มี ณ , ณิก, อิม, อิย, อิฏฺ, อี, ญฺ, ตฺต, ฆาน, เณร และ เอยฺย เป็นต้น เมื่อประกอบกับนามแล้วจะทำให้มีความหมายต่าง ๆ แต่ยังคงเกี่ยวข้องกับนามซึ่งเป็นหลัก เช่น

อุชุ – ณ	เป็น	อาชฺชว "ความตรง" (ธ. ๒ . ๕๒)
วิมติ – ณิก	เป็น	เวมติก "ผู้มีความสงสัย" (ธ. ๑ . ๓๓)
ปุร – อิม	เป็น	ปุริม "ซึ่งมีอยู่ก่อน" (ธ. ๒ . ๘๓)
โลก – อิย	เป็น	โลกิย "แบบชาวโลก" (ธ. ๒ . ๖๕)
หตฺถ – อี	เป็น	หตฺถี "ผู้มีงวง" (ธ. ๒ . ๒๗)
จตุทฺทส – อี	เป็น	จาตุทฺทสี "ที่สิบสี่" (ธ. ๗ . ๑๕๕)
โมคฺคลฺลี – ฆาน	เป็น	โมคฺคลฺลาน "เชื้อสายนางโมคคัลลี (ธ.๒.๔๑)
สมณ – เณร	เป็น	สามเณร "เชื้อสายสมณ" (ส. ๑ . ๔๓)
มคธ – ณ	เป็น	มาคธ "ชาวมคธ" (ส. ๑ . ๔๔)

---

[๑] ย ปัจจัย ใช้ในกรรมวาจก อนีย ปัจจัย ใช้ในกรรมและเหตุกรรมวาจก ตพฺพ ปัจจัย ใช้เป็นกรรม เหตุกรรมและภาววาจก คำที่ประกอบด้วยปัจจัยเหล่านี้ใช้เป็นนามนาม และคุณนามได้ด้วย

วยาวฏ – ณย เป็น เวยยาวจฺจ "ความขวนขวาย" (ส.๒.๕๔)

ณภิต – ตฺต เป็น ณภิตตฺต "ความเป็นผู้กลัว" (ส. ๑ .๒๔)

โกส – เอยฺย เป็น โกเสยฺย "ซึ่งทอด้วยไหม" (ส. ๒ .๑๓๓)

จากตัวอย่างนี้ จะเห็นว่าตัทธิตเกิดจากนามกับปัจจัย โดยปัจจัยมีความหมายเกี่ยวข้องกับนามที่เป็นหลัก ส่วนความหมายของปัจจัยและการจัดประเภทของตัทธิต[1] ผู้สนใจพึงดูได้จากตำราไวยากรณ์ทั้งหลาย

๓. คำที่เกิดจากนามกับนาม (สมาส) ภาษาบาลีมีวิธีสร้างคำอีกวิธีหนึ่ง คือการนำคำคำหนึ่งกับคำอีกคำหนึ่งมารวมเป็นคำเดียวกันเรียกว่า สมาส (สํ – อสฺ – ณ เป็น สมาส แปลว่าวางรวมกัน) คำประเภทนี้ไม่ต้องอาศัยปัจจัยในการสร้างคำ แต่นำคำซึ่งใช้ได้โดยอิสระมารวมกันเข้าเป็นคำเดียวกัน เช่น พุทฺธ – จริยา เป็น พุทฺธจริยา เป็นต้น ในที่นี้จะแบ่งสมาสออกตามรูปคำที่นำมารวมกัน จะไม่แบ่งตามความหมายของสมาสเหมือนตำราไวยากรณ์ทั้งหลาย[2] เพราะคำแปลความหมายของแต่ละภาษาอาจจะมีวิธีการผิดกันไปแล้วแต่ลักษณะของภาษาที่ใช้แปลนั้น สมาสหากจะจัดตามรูปคำที่มารวมกันจะได้ประเภทใหญ่ ๆ ดังนี้

ก) สมาสที่เกิดจากนามนามกับนามนาม คือนำนามนามตั้งแต่สองคำขึ้นไปมารวมกันเข้า มีความหมายอยู่ในขอบเขตของคำทั้งสอง เช่น

ปุตฺตทาร "บุตรและภรรยา" (ธ. ๑ . ๔)

ณนสหาย "มีฉันนะเป็นสหาย" (ธ. ๑ . ๘๑)

อาสีวิส "ผู้มีพิษที่เขี้ยว" (ส. ๑ . ๓๕)

มนุสฺสปุริส "มนุษย์ผู้ชาย" (ส. ๑ . ๕๒)

ข) สมาสที่เกิดจากนามนามกับคุณนาม คือสามาสซึ่งมีนามนามคำหนึ่งกับคุณนามอีกคำหนึ่งมารวมกันเป็นสมาส ซึ่งไม่จำกัดว่าคำใดจะอยู่หน้าหรือหลัง เช่น

---

[1] สมเด็จพระมหาสมณเจ้า ฯ, บาลีไวยากรณ์, ๓ : ๑๓๕ – ๑๕๔

ประดิษฐ์ บุณยะภักดี, คู่มือเรียนภาษาบาลีด้วยตนเอง, ๓ . ๑๖๓ – ๑๘๗

[2] สมเด็จพระมหาสมณเจ้า ฯ, บาลีไวยากรณ์, ๓ : ๑๐๗ – ๑๓๐

ประดิษฐ์ บุณยะภักดี, คู่มือเรียนภาษาบาลีด้วยตนเอง, ๓ : ๒๒๗ – ๒๕๐

มหาธน "มีทรัพย์มาก" (ธ. ๑ . ๓)

ปาณสม "เสมอด้วยชีวิต" (ธ. ๑ . ๕)

พุทธสุขุมาล "พระพุทธเจ้าผู้ละเอียดอ่อน" (ธ. ๑ . ๕๔)

เสโตทก "น้ำสีขาว หรือมีน้ำสีขาว" (ส. ๑ . ๒๑๓)

ลทธลาภ "ลาภที่ได้ไว้ หรือ มีลาภที่ได้แล้ว" (ส. ๒ . ๑๔๕)

ค) สมาสที่เกิดจากคุณนามกับคุณนาม คือคุณนามตั้งแต่สองคำขึ้นไปมารวมกันเข้าเป็นสมาส เช่น

สณฺหสุขุม "ทั้งอ่อนโยนและสุขุม" (ธ. ๑ . ๖)

นวรตฺต "ย้อมใหม่ ๆ" (ส. ๑ . ๒๗๘)

หมายเหตุ สมาสชนิดนี้ใช้เป็นคุณนาม

ง) สมาสที่เกิดจากสังขยากับนามนาม หมายถึงคำนามกับสังขยารวมกันเข้าเป็นสมาสซึ่งคำชนิดใดจะอยู่หน้าหรือหลังก็ได้ เช่น

ทสมาส "สิบเดือน" (ธ. ๑ . ๓)

ติลกฺขณ "ลักษณะ๓ ประการ หรือ มีลักษณะ ๓ ประการ" (ธ. ๑ . ๖)

รตนตฺตย "รัตนะ ๓ หรือ มีรัตนะ ๓" (ธ. ๑ . ๘๖)

ทิช, ทฺวิช "ผู้เกิดสองหน" (ธ. ๑ . ๑๑๓)

ปญฺจมสิกฺขาปท "สิกขาบทที่ ๕" (ส. ๓ . ๗๕)

หมายเหตุ สมาสนี้เป็นได้ทั้งนามนามและคุณนาม แล้วแต่ข้อความในประโยค

จ) สมาสที่เกิดจากสรรพนามกับนามนาม คือนามนามคำหนึ่งกับสรรพนามอีกคำหนึ่งรวมกันเป็นคำเดียวกันโดยสรรพนามอยู่หน้า เช่น

ตฺยฆ "ขณะนั้น" (ธ. ๑ . ๑๗)

สพฺพมูลก "ต้นเหตุทุกอย่าง หรือ มีทุกอย่างเป็นมูล" (ส. ๑ . ๑๘๗)

หมายเหตุ สมาสนี้เป็นได้ทั้งนามนามและคุณนามแล้วแต่ข้อความในประโยค

ฉ) สมาสที่เกิดจากสรรพนามกับคุณนาม คือสรรพนามกับคุณนามรวมกันเข้าเป็นคำเดียวกันโดยคุณนามอยู่หลัง เช่น

ตกฺกร "ทำสิ่งนั้น" (ธ. ๑ . ๑๕๔ และ ส. ๑ . ๒๑๗)

สพฺพุตฺตม "สูงกว่าทั้งหมด" (ส. ๒ . ๕๕๘)

ตาทิส, "เหมือนเขา, เหมือนสิ่งนั้น" (ธ. ๑ . ๑๔ และ ส. ๑ . ๑๖๓)

มาทิส"เหมือนเรา" (ส. ๑ . ๘๐)

หมายเหตุ สมาสนี้ใช้เป็นคุณนามได้อย่างเดียว

ช) สมาสที่เกิดจากสังขยากับสังขยา สมาสชนิดนี้เป็นสมาสระหว่างสังขยาด้วยกันเอง เช่น

ทุวาทส, พารส "สิบสอง" (วิ. ๖ . ๒๘ และ ส. ๑ . ๓๓๓)

ฉสฏฺฐิสตา "มีจำนวน ๑๖๖" (ส. ๓ . ๕๔)

หมายเหตุ สมาสชนิดนี้ใช้เป็นนามนามหรือคุณนามก็ได้[๑] (จำนวนร้อยขึ้นไปใช้เป็นคำนาม) เนื่องจากการนับอาจจะใช้ในชีวิตประจำวันที่ต้องติดต่อค้าขายกับคนต่างถิ่นมาก สมาสชนิดนี้จึงมีลักษณะของภาษาปรากฤตปนอยู่มาก เช่น ปญฺจทส เป็นปญฺณรส เป็นต้น (ดังจะกล่าวถึงในบทสุดท้าย)

ซ) สมาสที่เกิดจากสังขยากับคุณนามหรือสรรพนาม สมาสชนิดนี้มีสังขยาเป็นหลักและประกอบด้วยคุณนามหรือสรรพนาม เช่น

สตสหสฺสาธิก "เกินไปหนึ่งแสน" (ธ. ๑ . ๕)

สพฺพจตุกฺก "ของทั้งหมดชุดละสี่" (ธ. ๕ . ๓)

ฌ) สมาสที่เกิดจากอัพยยะกับนามนาม[๒] อัพยยะ อาจสมาสกับนามนามได้โดยเอาอัพยยะไว้หน้า เช่น

ทุสฺสีล "มีศีลชั่ว" (ส. ๑ . ๘๐)

อภิรูป "มีรูปงาม" (ส. ๑ . ๒๔๗)

๑ดูรายละเอียดใน

[๑] สมเด็จพระมหาสมณเจ้า ฯ, บาลีไวยากรณ์, ๒ : ๖๘ – ๗๕

Geiger, Pali Literature, pp. 101 - 103

ประดิษฐ์ บุณยะภักดี, คู่มือเรียนภาษาบาลีด้วยตนเอง, ๒ : ๕๒ – ๖๓

[๒] สมเด็จพระมหาสมณเจ้า ฯ, บาลีไวยากรณ์, ๓ : ๑๑๖ – ๑๒๒

อปุตฺตก "ไม่มีบุตร" (ธ. ๑ . ๓)

เหฏฺฐาภาค "ส่วนล่าง" (ธ. ๑ . ๓)

ปจฺฉาภตฺตํ "หลังอาหาร" (ธ. ๑ . ๔)

นานากุล "สกุลต่าง ๆ, มีสกุลต่างกัน" (ส. ๑ . ๑๓)

หมายเหตุ สมาสนี้ใช้ได้ทั้งเป็นนามนามและคุณนาม

ฌ) สมาสที่เกิดจากคุณนามกับอัพยยะ สมาสชนิดนี้อัพยยะนำหน้าคุณนาม เช่น

อติทีฆ "ยาวเกินไป" (ส. ๒ . ๑๗๒)

อนิจฺจ "ไม่เที่ยง" (ธ. ๑ . ๖๗)

หมายเหตุ สมาสนี้เป็นคุณนามอย่างเดียว

สมาสเท่าที่กล่าวมานี้ กล่าวโดยแยกประเภทของสมาสแต่ละอย่าง แต่บางทีอาจมีสมาสยาว ๆ โดยมีสมาสย่อย ๆ เป็นส่วนประกอบของสมาสใหญ่ก็ได้ เช่น

อาทิมชฺฌปริโยสานกลฺยาณธมฺม "ธรรมที่งามทั้งเบื้องต้นท่ามกลางและที่สุด" (ธ. ๑ . ๖)

อธมฺมธมฺมสญฺญา "มีความสำคัญว่าเป็นกรรมไม่เป็นธรรม" (ส. ๓ . ๒๑๐)

บางทีสมาสอาจจะมีวิภัตติติดอยู่ด้วยก็ได้ เช่น มนสิการ, เทวานมินฺท เป็นต้น เรียกว่า อลุตตสมาส[๑] (สมาสไม่ลบวิภัตติ)

สมาสดังกล่าวมาทั้งหมดนี้กล่าวโดยรูปคำที่นำมาสมาสกันเท่านั้น หากจะกล่าวโดยความหมายก็จะได้อีกมากมายหลายประเภท ผู้สนใจพึงดูได้จากตำราไวยากรณ์ทั้งหลายที่อ้างมาข้างต้น

---

[๑] สมเด็จพระมหาสมณเจ้า ฯ บาลีไวยากรณ์, ๓ : ๑๐๗

ประดิษฐ์ บุณยะภักดี, คู่มือเรียนภาษาบาลีด้วยตนเอง, ๓ : ๒๑๔

ข. การแจกวิภัตตินาม[๑]

ภาษาบาลีเป็นภาษาตระกูลที่มีวิภัตติปัจจัย ลำพังศัพท์ไม่อาจใช้ในประโยคได้ต้องมีวิภัตติเป็นเครื่องปรุงแต่งจึงใช้ในประโยคได้ ศัพท์เหมือนบุคคล วิภัตติดุจอาภรณ์ที่ตกแต่งให้สวยงามเรียบร้อยพอที่จะปรากฏตัวต่อสาธารณชนได้ ก่อนจะกล่าวถึงเรื่องการแจกวิภัตติ มีเรื่องที่ควรจะทำความเข้าใจดังนี้

๑. วิภัตติ หมายถึงส่วนประกอบท้ายคำนามซึ่งจะบอกหน้าที่ของคำหรือความสัมพันธ์ของคำที่มีต่อคำอื่น ทำนองเป็นบุพบท เช่น ภาษาไทยว่า "กิ่งของต้นไม้" หรือภาษาอังกฤษว่า A branch of the tree คำว่า "ของ" และ "of" เป็นบุพบทบอกความสัมพันธ์ของคำทั้งสอง แต่ในภาษาบาลีไม่มีคำเช่นเดียวกับ "ของ" หรือ "of" ต้องใช้เปลี่ยนเสียงท้ายคำหรือเติมส่วนประกอบเข้าท้ายคำ เช่นดังตัวอย่างข้างต้น ภาษาบาลีจะเป็น "รุกฺขสฺส สาขา" คำว่า "รุกฺข" แปลว่าต้นไม้ "สฺส" ที่เติมเข้าข้างท้ายคำว่า "รุกฺข" แทนความหมายว่า "ของ" เรียกว่าวิภัตติ วิภัตติมีหลายตัว แต่ละตัวมีความหมายต่าง ๆ กันไป ดังจะกล่าวข้างหน้า

๒. การันต์[๒] ในที่นี้หมายถึงสระท้ายคำศัพท์ ในภาษาบาลีมีสระและนิคหิตเป็นตัวสุดท้ายของศัพท์ เช่น รุกฺข มีสระ อะ ลงท้าย เรียกว่า อ การันต์ สาขา มี อา ลงท้าย เรียกว่า อา การันต์ เป็นต้น การันต์ของคำในภาษาบาลีมี ๖ การันต์ คือ อ, อา, อิ, อี,อุ อู และ โอ การันต์ เช่น รุกฺข, สาขา, อิสิ, สารี, ภิกฺขุ, วิทู และ โค ตามลำดับ

๓. ลิงค์ คือเพศของนามและต่างจากเพศตามธรรมชาติ ลิงค์บอกประเภทของคำนามว่าแจกวิภัตติอย่างใด เช่น คำว่า ภิกฺขุ, ยาคุ และวตฺถุ ต่างก็เป็นอุการันต์อย่างเดียวกัน แต่แจกวิภัตติคนละแบบ จึงเรียกคำทั้งสามนี้ว่ามีลิงค์ต่างกัน ภาษาบาลีแบ่งลิงค์เป็น ๓ ประเภท คือ ปุลิงค์ "เพศชาย", อิตถีลิงค์ "เพศหญิง", นปุสกลิงค์ "ไม่ใช่เพศชายเพศหญิง"

---

[๑] สมเด็จพระมหาสมณเจ้า ฯ, บาลีไวยากรณ์, ๒ : ๓๕ – ๕๓

Geiger, Pali Literature, pp. 78 - 84

[๒] สมเด็จพระมหาสมณเจ้า ฯ, บาลีไวยากรณ์, ๒ : ๓๕ – ๕๓

Geiger, Pali Literature, pp. 78 - 84

โดยไม่จำกัดว่าคำนั้นจะมีความหมายเป็นเพศใดจริง ๆ ตามธรรมชาติหรือไม่

๔. พจน์ คือการบอกจำนวนของคำนามอย่างกว้าง ๆ ได้แก่ เอกพจน์ บอกจำนวนว่ามีหน่วยเดียว พหูพจน์ บอกจำนวนหลายหน่วย (ตั้งแต่ ๒ ขึ้นไป)

ข้อสังเกต การบอกลิงค์ หรือพจน์ดังกล่าวมาข้างต้น ต้องอาศัยสังเกตจากการแจกวิภัตติทั้งสิ้น คือวิภัตติจะทำหน้าที่บอก พจน์ ลิงค์ และบอกหน้าที่หรือความสัมพันธ์ของคำ

๕. วิธีแจกวิภัตติ ในที่นี้ผู้เขียนจะไม่กล่าวถึงวิธีแจกวิภัตติ เพราะสามารถอ่านได้จากตำราที่นักปราชญ์เขียนไว้อย่างละเอียด[๑] ผู้สนใจอาจอ่านดูได้จากตำราที่อ้างถึงนั้น

---

[๑] สมเด็จพระมหาสมณเจ้า ฯ, "นาม" บาลีไวยากรณ์, ๒ : ๓๘ – ๔๑

A.P. Buddhadatta, Maha Nayaka Thera, The New Pali Course (Colombo : The Colombo Apothecaries', 1962), 1 : 5 - 6, 13 - 14, 18 - 19 21 - 24, 27 - 28, 30, 33 - 34, 38 - 41, 44 - 45, 49 - 56, 68 - 69

Geiger, Pali Literature, pp. 115 - 148

ดูการแจกวิภัตติภาษาสันสกฤตเปรียบเทียบใน William Dwight Whitney, Sanskrit Grammar (Delhi : Motilal Banarsidass, 1973), pp. 114 - 195

หอสมุดกลาง สถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ค. ระบบอาขยาต[๑]

ระบบอาขยาต หมายถึงระบบของคำซึ่งประกอบรูปจากธาตุ ปัจจัยและวิภัตติ ซึ่งได้คำสำเร็จรูปออกมาแล้วจะบอก บุรุษ พจน์ บท มาลา กาล และ วาจก ตามลำดับดังนี้คือ

๑. ธาตุ คือส่วนย่อยที่สุดของอาขยาตซึ่งมีความหมายบอกกริยาอาการ แต่ไม่อาจใช้ตามลำพังได้ ต้องประกอบกับปัจจัยและวิภัตติจึงใช้ในประโยคได้ เช่น ภู ธาตุ ในความเป็น คมู ธาตุ ในความไป เป็นต้น

๒. ปัจจัย คือส่วนที่เติมลงท้ายธาตุเพื่อบอกความหมายของธาตุที่อาจจะแตกต่างออกไป เช่น ภิทฺ - ย - ติ เป็น ภิชฺชติ ใช้ในความหมายว่า แตก ภิทฺ - อ - ติ เป็น ภินฺทติ ใช้ในความหมายว่า ทุบ ประการหนึ่ง ปัจจัยประกอบกับธาตุทำให้เกิดเป็นเค้ากริยาประการหนึ่ง แสดงวาจกต่าง ๆ เช่น กรฺ - โอ - ติ เป็น กโรติ "เขาย่อมทำเอง" (กัตตุวาจก) กรฺ - ย - ติ เป็น กยิรติ "เขาย่อมถูกทำ" (กรรมวาจก) กรฺ - เณ - ติ เป็น กาเรติ "เขายังผู้อื่นให้ทำ" (เหตุกัตตุวาจก) เป็นต้น

๓. วิภัตติ คือส่วนที่เติมลงในอาขยาตต่อจากปัจจัยเพื่อบอกบุรุษ บท พจน์ มาลา กาล และ วาจก ดังจะกล่าวต่อไป วิภัตติสำหรับอาขยาตมีมาก ที่ใช้อยู่บ่อย ๆ ท่านจัดไว้เป็นหมวดหมู่ ที่ไม่ได้ใช้บ่อยนักก็จัดไว้เป็นวิภัตตินอกระบบ

๔. บุรุษ หมายถึงลักษณะอาขยาตที่บ่งถึงประธาน ว่าประธานเป็นผู้พูดเอง (บุรุษที่ ๑) ประธานเป็นผู้ถูกพูดด้วย (บุรุษที่ ๒) และประธานเป็นผู้ หรือสิ่งที่ถูกเอ่ยถึง (บุรุษที่ ๓ ซึ่งอาจจะเป็นนามด้วย)

---

[๑] สมเด็จพระมหาสมณเจ้า ฯ, บาลีไวยากรณ์, ๔ : ๑๕๑ - ๑๖๕

Geiger, Pali Literature, pp. 159 - 203

๕. พจน์ คือจำนวนของผู้หรือสิ่งที่กอให้เกิดกริยานั้น ถ้าผู้ประกอบกริยาเป็นผู้เดียว กริยาต้องเป็นเอกพจน์ ผู้ประกอบกริยามีมาก (ตั้งแต่ ๒ ขึ้นไป) กริยาต้องเป็นพหูพจน์ ในระบบอาขยาตวิภัตติเป็นผู้บอกพจน์[๑]

๖. บท คือฝ่ายของคำกริยา ฝ่ายที่ทำเพื่อผู้อื่นเรียกปรัสสบท ฝ่ายที่ทำเพื่อตัวเองเรียกอัตตโนบท ซึ่งอันที่จริงเป็นแต่เพียงชื่อเรียกกริยาที่ประกอบวิภัตติแต่ละฝ่ายเท่านั้น ไม่มีความแตกต่างกันในเรื่องทำเพื่อผู้อื่นหรือเพื่อตนตามชื่อเรียกแต่อย่างใด บทหมายรู้ได้ด้วยวิภัตติ

๗. มาลา คือระเบียบของคำที่บอกลักษณะของกริยานั้นว่ามีลักษณะอย่างไร เช่น เป็นลักษณะบังคับ บอกเล่า เชื่อแน่ เป็นต้น มาลาหมายรู้ได้ด้วยวิภัตติ[๒]

๘. กาล คือเวลาของกริยาที่เกิดขึ้น คือเวลาที่กำลังจะทำ เรียกปัจจุบันกาล เวลาที่ทำล่วงมาแล้วเรียกอดีตกาล เวลาที่ทำยังมาไม่ถึง เรียกอนาคตกาล กาลดังกล่าวหมายรู้ด้วยวิภัตติ

๙. วาจก คือลักษณะของกริยาที่บอกตัวประธานว่าทำเอง หรือใช้ให้ทำ หรือถูกทำ เป็นต้น วาจกหมายรู้ได้ด้วยปัจจัยซึ่งใช้ในการนี้โดยเฉพาะ ซึ่งจะต่อกับธาตุหรือปัจจัยซึ่งลงกับธาตุอยู่ก่อนและตามด้วยวิภัตติ

ส่วนประกอบต่าง ๆ ของอาขยาตที่กล่าวมานี้ เป็นการกล่าวถึงส่วนประกอบโดยเอกเทศ ผู้วิจัยจะแบ่งประเภทของอาขยาต ดังนี้

๑. กริยาบอกกาล[๓] กริยาประเภทนี้บอกเวลาที่ประธานแสดงอาการ หมายรู้ได้ด้วยวิภัตติ ดังนี้

---

[๑] ดูวิทยานิพนธ์เล่มนี้, หน้า ๓๓ - ๓๔

[๒] ดู พระยาอุปกิตศิลปสาร, หลักภาษาไทย, (พระนคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๑๗), หน้า ๑๓๔

[๓] ดู สมเด็จพระมหาสมณเจ้า ฯ, บาลีไวยากรณ์, ๔ : ๑๕๑ – ๑๕๗
ประดิษฐ์ บุณยะภักดี, คู่มือเรียนภาษาบาลีด้วยตนเอง, ๑ : ๔๘ – ๕๑

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ก) กริยาบอกปัจจุบันกาล (วัตตมานาวิภัติ) คือกริยาที่บ่งชัดว่าประธานกำลัง–แสดงอาการนั้น ๆ อยู่หรือจะแสดงอาการนั้น กำหนดได้ด้วยวิภัตติหมวดวัตตมานา เช่น คจฺฉติ "เขาไปอยู่" กโรมิ "ฉันทำอยู่" เป็นต้น

ข) กริยาบอกอดีตกาล (ปโรกขา, หิยัตตนี และอัชชัตตนี) คือกริยาที่บ่งชัดว่ากริยานั้นเกิดขึ้นแล้วและผ่านมาแล้ว รู้ได้ด้วยวิภัตติหมวดปโรกขา หิยัตตนี และอัชชัตตนี เช่น อวจ (เขา) ได้กล่าวแล้ว อกาสิ (เขา) ได้ทำแล้ว เป็นต้น

ค) กริยาบอกอนาคตกาล (ภวิสสันติวิภัตติ) คือกริยาที่บ่งชัดว่าประธานยังไม่ได้ทำกริยาในขณะนั้นแต่การแสดงกริยาจะมีขึ้นในภายหน้า ใช้วิภัตติหมวดภวิสสันติสำหรับกาลนี้ เช่น คมิสฺสามิ "ฉันจักไป" กริสฺสสิ "เธอจักทำ" เป็นต้น

๒. กริยาบอกมาลา[๒] กริยาประเภทนี้ไม่บอกเวลา แต่ใช้บอกลักษณะของกริยาว่าใช้ในจุดมุ่งหมายใด เช่น ลักษณะสั่ง บังคับ เป็นต้น แบ่งออกได้เป็น ๒ ชนิด คือ

ก) กริยาบอกอาณัตติมาลา (ปัญจมีวิภัตติ) คือกริยาที่บอกลักษณะบังคับ สั่ง หรืออ้อนวอนขอร้อง เช่น สุณาถ (พวกท่าน) จงฟัง ภณาม (พวกเรา) มาสวดกันเถิด เป็นต้น

ข) กริยาบอกศักกัตถมาลา (สัตตมีวิภัตติ) คือกริยาที่บอกลักษณะกำหนดเงื่อนไขยอมตาม หรือรำพึง เช่น "โย ปน ภิกฺขุ ภีสาเปยฺย ปาจิตฺติยํ" แปลว่า "ก็ภิกษุใดหลอกเขาให้กลัวเป็นอาบัติปาจิตตีย์" "ยนฺนูนาหํ ปพฺพชฺเชยฺยํ" แปลว่า "ไฉนหนอเราพึงบวช" เป็นต้น

---

[๑] สมเด็จพระมหาสมณเจ้า ฯ, บาลีไวยากรณ์, ๔ : ๑๕๑ – ๑๕๗

[๒] ดู พระยาอุปกิตศิลปสาร, หลักภาษาไทย, หน้า ๑๓๔

ข้อสังเกต ในข้อ ๑ นั้น มิใช่จะบอกกาลอย่างเดียว ยังมีลักษณะบอกมาลาอยู่ด้วย คือเป็นลักษณะบอกเล่า (นิเทศมาลา) นั่นเอง เช่น อกาสิ (เขา) ทำแล้ว นอกจากบอกอดีตกาลแล้ว ยังมีลักษณะเป็นการบอกเล่า (นิเทศมาลา) อยู่ด้วย

เพื่อเป็นการสรุปกริยาตามที่กล่าวมาแล้ว จึงขอยกตัวอย่างของกริยาโดยแสดงเป็นตาราง ตามประเภทที่แบ่งไว้ คือตารางหนึ่งเป็นกริยาบอกกาลอีกตารางหนึ่งเป็นกริยาบอกมาลา ดังต่อไปนี้

ตารางที่ ๒ กริยาบอกกาล

กริยาสำเร็จรูป	บทหน้า	อาคมหน้า	ธาตุ	ปัจจัย	วิภัตติ	อาคมหลัง	บุรุษ	พจน์	บท	กาล	วาจก	คำแปล
วิหรติ	วิ	–	หร	อ	ติ	–	๓	เอก	ปรัสส	ปัจจุบัน	กรรตุ	ประทับอยู่
หริยนฺติ	–	–	หร	ย	อนฺติ	อิ	๓	พหุ	"	"	กรรม	ย่อมถูกนำไป
อาวตฺตเต	อา	–	วตฺ	อ	เต	–	๓	เอก	อัตตโน	"	กรรตุ	เวียนมาอยู่
ปหิณิมฺหา	ป	–	หิ	ณา	มฺหา	อิ	๑	พหุ	ปรัสส	อดีต	"	เราส่งไปแล้ว
นิสีทาปิยาม	นิ	–	สิทฺ	ณาเปย	ม	อิ	๑	"	"	ปัจจุบัน	เหตุกรรม	เราถูกให้นั่ง
ฉินฺทาเปสฺสถ	–	–	ฉิทฺ	ณาเป	สฺสถ	–	๒	พหุ	"	อนาคต	เหตุกรรตุ	พวกท่านจักใช้ให้ตัด

ตารางที่ ๓ กริยาบอกมาลา

กริยาสำเร็จรูป	บทหน้า	อาคมหน้า	ธาตุ	ปัจจัย	วิภัตติ	อาคมหลัง	บุรุษ	พจน์	บท	มาลา	วาจก	คำแปล
อาคเมหิ	อา	–	คมุ	เอ	หิ	–	๒	เอก	ปรัสส	อาณัตติ	กรรตุ	เธอจงมา, รอ
นจฺจสฺสุ	–	–	นจฺ	ย	สฺสุ	–	๒	"	อัตตโน	"	"	เธอจงฟ้อน
หญฺญตุ	–	–	หนฺ	ย	ตุ	–	๓	"	ปรัสส	"	กรรม	มันจงถูกเผา
กเรยฺย	–	–	กรฺ	อ	เอยฺย	–	๓	"	"	สัตติ	กรรตุ	พึงทำ
ปสเวยฺยาสิ	ป	–	สุ	อ	เอยฺยาสิ	–	๒	"	"	"	"	ท่านพึงได้
อาเนยฺยาม	อา	–	นี	อ	เอยฺยาม	–	๑	พหุ	"	"	"	เรานำมา
ทเมถ	–	–	ทม	อ	เอถ	–	๓	เอก	อัตตโน	"	"	ควรฝึก

จากตารางที่แสดงมาข้างต้น พอสรุปให้เห็นลักษณะของระบบอาขยาตโดยทั่วไปได้ คือแสดงธาตุ วิภัตติ กาล มาลา วาจก บุรุษ พจน์ บท และปัจจัย ส่วนลักษณะที่แตกต่างกันของระบบอาขยาตในสุตตวิภังค์ และธัมมปทัฏฐกถาจะได้กล่าวถึงในบทต่อไป

ง. ระบบอัพยยะ

ระบบอัพยยะ คือระบบของคำที่ไม่ต้องแจกวิภัตติหรือมีการเปลี่ยนแปลงรูปคำเพื่อจะนำไปใช้ในประโยค (แต่อาจเปลี่ยนรูปไปบ้างเมื่อเข้าสนธิ) ในที่นี้จะแบ่งอัพยยะออกเป็น ๓ ประเภท คือ

๑. อัพยยะที่เป็นคำมูล[๑] หมายถึงอัพยยะที่ไม่อาจสืบค้นที่มาได้มีอุปสรรคและนิบาต อุปสรรคหมายถึงคำที่ใช้เติมหน้านามหรือธาตุ เช่น อนุตฺเถร "อนุ" แปลว่า "น้อย"

---

[๑] สมเด็จพระมหาสมณเจ้า ฯ, บาลีไวยากรณ์, ๒ : ๔๒ – ๑๐๓
ประดิษฐ์ บุณยะภักดี, คู่มือเรียนภาษาบาลีด้วยตนเอง, ๑ : ๑๓๗ – ๑๕๐

"อนุตเถร" แปลว่า "พระเถระน้อย" อนุชานาติ "อนุ" แปลว่า "ตาม" "ชานาติ" แปลว่า "รู้" ดังนั้น "อนุชานาติ" จึงแปลว่า "รู้ตาม หรือยอมตาม" เป็นต้น นิบาตหมายถึงคำที่เติมหรือแทรกลงในประโยคบอกหน้าที่ของคำ เช่น เชื่อมประโยค เน้นความ เสริมความ เป็นต้น เช่น จ "และ", เจ "หากว่า", ปน "แต่", อเร "เฮ้ย", ปิ "แม้" เป็นต้น

๒. <u>อัพยยตัทธิต</u>[๒] คือตัทธิตซึ่งมีลักษณะคล้ายตัทธิตที่กล่าวแล้วในเรื่องตัทธิต แต่เป็นอัพยยะ คือไม่มีการแจกวิภัตติ แต่ใช้ในความหมายของวิภัตติใดวิภัตติหนึ่ง มักเกิดจากคำประเภทสรรพนามเติมด้วยอัพยยปัจจัย เช่น

ต – โต	เป็น	ตโต	(จากนั้น, ข้างนั้น)
เอก – ธา	เป็น	เอกธา	(โดยส่วนเดียว)
อญญ – ถา	เป็น	อญญถา	(โดยประการอื่น)
ย – ตฺร	เป็น	ยตฺร	(ในที่ใด)
ต – ตฺถ	เป็น	ตตฺถ	(ในที่นั้น)
สพฺพ – ธิ	เป็น	สพฺพธิ	(ในที่ทั้งปวง)
ย – หึ	เป็น	ยหึ	(ในที่ใด)
ต – หึ	เป็น	ตหึ	(ในที่นั้น)
อิม – ห	เป็น	อิห	(ในที่นี้)
อิม – ธ	เป็น	อิธ	(ในที่นี้)
สพฺพ – ทา	เป็น	สพฺพทา	(ในกาลทั้งปวง)
เอก – ทา	เป็น	เอกทา	(ในสมัยหนึ่ง)
อิม – ทานิ	เป็น	อิทานิ	(ในกาลนี้)
ปร – ชฺชุ	เป็น	ปรชฺชุ	(ในวันอื่น)
เอต – รหิ	เป็น	เอตรหิ	(ในกาลนี้)

---

[๒] เรื่องเดียวกัน, ๑ : ๑๐๔ – ๑๐๖, ๓ : ๑๕๓ – ๑๕๔

๓. อัพยยกริยา[๑] คือกริยาประเภทหนึ่งซึ่งไม่มีการแจกรูปหรือเปลี่ยนแปลงรูปไม่ว่าจะใช้กับนามซึ่งมีลิงค์ พจน์ หรือบุรุษใด ๆ กริยาชนิดนี้ประกอบด้วยปัจจัย ๔ ตัว คือ ตูน, ตฺวาน, ตฺวา และ ย ปัจจัย เช่น

กรฺ – ตูน เป็น กาตูน "ทำแล้ว" (ส. ๑ . ๑๘๕)

กรฺ – ตฺวาน เป็น กตฺวาน "ทำแล้ว" (ส. ๑ . ๓๒๓)

หุ – ตฺวา เป็น หุตฺวา "เป็นแล้ว" (ธ. ๒ . ๒๖)

อภิ – ภู – ย เป็น อภิภุยฺย "ครอบงำแล้ว" (ธ. ๑ . ๕๙)

ขมุ – ณาเป – ตฺวา เป็น ขมาเปตฺวา "ให้อดโทษแล้ว" (ส. ๓ . ๑๑๙)

สํ – จิตฺ – ย เป็น สญฺจิจฺจ "จงใจแล้ว" (ส. ๑ . ๑๓๑)

อัพยยกริยาดังกล่าวมานี้ เป็นได้ ๒ วาจกเท่านั้น คือกรรตุวาจกและเหตุกรรตุวาจก

๔. ลักษณะกึ่งอัพยยะ ยังมีศัพท์อีกพวกหนึ่งซึ่งโดยรูปแล้วไม่ใช่อัพยยะ คือมีการแจกวิภัตติแล้วแต่ในทางปฏิบัติจะใช้อยู่ในรูปเดียวไม่มีการแจกวิภัตติอื่น ๆ อีก ไม่ว่าจะสัมพันธ์กับคำที่มีลิงค์ พจน์ หรือบุรุษใด ๆ ขอเรียกคำประเภทนี้ว่า ลักษณะกึ่งอัพยยะ แบ่งย่อย ๆ ออกไปได้ ๒ ชนิด คือ

๑. คำที่ประกอบด้วย ตุ ปัจจัย ตุ ปัจจัยเมื่อประกอบกับธาตุจะมีลักษณะเป็นอาการนามใช้แทนปฐมา, ทุติยา และจตุตถีวิภัตติแล้วแต่กรณี แต่ไม่มีการแจกรูปอีก เช่น

"ปพฺพชิตุ น วรํ" (ธ. ๘ . ๘๑) "การบวชไม่ดี" (ใช้ในความหมาย – ปฐมาวิภัตติ)

"พฺรหฺมจริยํ จริตุ อิจฺฉามิ" (ส. ๑ . ๕) "ฉันต้องการประพฤติพรหมจรรย์" (ใช้ในความหมายทุติยา)

"ภิกฺขุนี ทูเสตุ โอกาสํ อลภมาโน..." (ส. ๓ . ๒) "ไม่ได้โอกาสที่จะทำร้ายภิกษุณี..." (ใช้ในความหมายจตุตถีวิภัตติ)

---

[๑] สมเด็จพระมหาสมณเจ้า ฯ, บาลีไวยากรณ์, ๔ : ๒๑๑ – ๒๑๓

Geiger, Pali Literature, pp. 226 - 231

ข้อสังเกต ตุ ปัจจัยเมื่อใช้เป็นประธานจะมีรูปเป็นเอกพจน์ปุสกลิงค์เสมอ เช่น "อุปสงฺกมิตุ อยุตฺตํ" (ธ. ๑ . ๕๘) "การเข้าไปหาไม่ควร" เป็นต้น

๒. คำที่ประกอบด้วย"อนฺต" ปัจจัยบางคำ ได้แก่คำว่า ชานนฺต ซึ่งในรูปพิ–เศษ เอกพจน์ ปฐมวิภัตติ เป็น ชานํ ไม่ว่าจะใช้กับคำที่เป็น ลิงค์ บุรุษ หรือพจน์ใดก็คงเป็นชานํ เช่น

"โย ปน ภิกฺขุ ชานํ เถยฺยสตฺเถน สวิธาย เอกทฺธานมคฺคํ ปฏิปชฺเชยฺย" (ส. ๒ . ๔๒๖) "ก็ภิกษุใดรู้อยู่ชักชวนกับพวกเกวียนขโมยเดินทางไกลด้วยกัน"

"ยา ปน ภิกฺขุนี ชานํ สภิกฺขุกํ อารามํ อนาปุจฺฉา ปาจิตฺติยํ" (ส. ๓ . ๑๘๐) "ก็ภิกษุณีใดรู้อยู่ไม่บอกกล่าวแล้วเข้าไปสู่อารามที่มีภิกษุต้องปาจิตตีย์ เป็นต้น

อีกคำหนึ่ง คือ สนฺต ซึ่งแจกเป็นสัตตมีวิภัตติมีรูปเป็น สติ (แจกพิเศษ) เป็นเอกพจน์ปุลิงคโดยรูป แต่ใช้ได้ทุกลิงค์ทุกพจน์โดยไม่เปลี่ยนรูป เช่น

"ยาวชีวิกํ สติ ปจฺจเย ปริภุญฺชติ" (ส. ๒ . ๓๓๐) "เมื่อปัจจัยมีอยู่ย่อมบริโภคได้ตลอดชีพ"

"พหูสุ ปน ปุปฺเผสุ สติ ..." (ธ. ๓ . ๗๙) "แต่เมื่อดอกไม้ทั้งหลายมีมาก"เป็นต้น

จ. ประโยค

ประโยค คือกลุ่มคำที่รวมกันเข้าแล้วได้ใจความว่าใครทำอะไร หรือมีสิ่งใดเกิดขึ้น ประโยคประกอบด้วยภาคสำคัญ ๒ ภาค คือภาคประธานและภาคกริยา ยกเว้นกริยาในภาววาจก ในแต่ละภาคอาจมีบทขยายด้วยก็ได้ ดังจะกล่าวถึงโครงสร้างของประโยคตามลำดับ ดังนี้

๑. ประธาน คำว่าประธาน (ปร – ธา – น) แปลว่า สิ่งซึ่งวางไว้ก่อน หรือตั้งอยู่ก่อน โดยความหมายเฉพาะกรณีนี้คือ คำที่เป็นเจ้าของกริยา เจ้าของกริยานั้นขึ้นอยู่กับลักษณะวาจกของประโยค คือถ้ากริยาเป็นกรรตุวาจก ประธานจะเป็นผู้ทำกริยาเอง กริยาเป็นกรรมวาจก ประธานเป็นผู้ถูกผู้อื่นทำ กริยาเป็นเหตุกรรตุวาจกประธานเป็นผู้ใช้ให้ผู้อื่นทำ กริยาเป็นเหตุกรรมวาจก ประธานเป็นผู้ถูกใช้ให้ทำ เป็นต้น

๒. ประเภทของคำที่ใช้เป็นประธานได้ คำแทบทุกประเภทใช้เป็นประธานได้เว้นแต่กริยา (อาขยาต) และอัพยยะบางพวก (คืออุปสรรคและนิบาตส่วนใหญ่) เท่านั้น ที่ใช้เป็นประธานไม่ได้ คำที่ใช้เป็นประธานได้คือ

ก) คำนาม ใช้เป็นประธานมากที่สุด เช่น "มิตฺตา เม อตฺถิ"[๑] (ส. ๑ . ๑๕) "มิตรทั้งหลายของเรามี"

"เถรี โสตาปตฺติผลํ ปตฺตา" (ธ. ๕ . ๑๐๕) "พระเถรีบรรลุโสดาปัตติผลแล้ว" เป็นต้น

ข) สรรพนาม ใช้เป็นประธานมากเป็นอันดับรองลงมา เช่น

"ตุมฺเห ตุ น ปสฺสถ" (ธ. ๑ . ๑๙) "พวกเธอไม่เห็นเขา"

"... ปุราหุ หญฺญามิ" (ส. ๑ . ๗๙) "...เราถูกกำจัดจากเมือง " เป็นต้น

ค) คุณนาม ใช้เป็นประธานได้บ้าง เช่น

"เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสุ" (ธ. ๔ . ๘) "คนเป็นอันมากบรรลุโสดาปัตติผลเป็นต้นเมื่อเทศนาจบลง" เป็นต้น

ง) สังขยา ใช้เป็นประธานได้บ้าง เช่น

"เอโก ธมฺมกถํ อสฺโสสิ" (ธ. ๓ . ๑๓๐) "คนหนึ่งฟังธรรมกถา" เป็นต้น

จ) กริยากิต กริยากิตกบางตัวใช้เป็นนามจึงใช้เป็นประธานได้บ้าง เช่น

"นิโครธสฺมึ มูเล เสยฺโย ยญฺจ สาขสฺมึ ชีวิตึ" (ธ. ๖. . ๑๕) "ความตามในหมู่เนื้อนิโครธดีกว่า ความมีชีวิตอยู่ในหมู่เนื้อสาขะจะดีอะไร" เป็นต้น

ในบางกรณีอาจละประธานที่เป็นที่รู้กันหรือบุรุษสรรพนามเสียก็ได้ กรณีเช่นนี้ประโยคที่ไม่มีบทขยายเลยจะดูคล้ายกับว่าประโยคนั้นจะมีเพียงคำเดียว เช่น

"อคฺฉ, เม ปิณฺฑปาตํ หร" (ส. ๓ . ๒) "เจ้าจงไป, จงนำบิณฑบาตมาให้เรา" (ละ ตวำ) เป็นต้น

---

[๑] อตฺถิ และนตฺถิ ใช้กับประธานได้ทั้งเอกพจน์และพหูพจน์

๓. <u>รูปของประธาน</u>[๑] ประธานมีรูปตามวิภัตติเป็น ๓ รูป คือ

ก) <u>ประธานในรูปปฐมาวิภัตติ</u> ประธานในรูปนี้ใช้มากที่สุดในประโยคภาษาบาลี เช่น

"<u>โส</u> ธมฺมํ เทเสติ" (ส. ๑ . ๑) "พระองค์ทรงแสดงธรรมอยู่"

"มาริโต นุโข <u>สามเณโร</u>" (ธ. ๔ . ๑๓๒) "สามเณรถูกฆ่าแล้วหรือหนอแล"

ข) <u>ประธานในรูปฉัฏฐีวิภัตติ</u> ฉัฏฐีวิภัตติจะใช้เป็นประธานได้ก็แต่เฉพาะประโยคแทรกที่เรียกว่าประโยคอนาทร ซึ่งเป็นการกล่าวถึงเหตุการณ์ย่อย ๆ ที่เกิดขึ้นในเวลาใกล้เคียงกับเหตุการณ์ใหญ่ จะเป็นประโยคอิสระตามลำพังไม่ได้ กริยาที่ใช้กับฉัฏฐีวิภัตติต้องเป็นกริยากิตกซึ่งมีลิงควิภัตติ และพจน์เหมือนกับประธานด้วย เช่น

"โส, ปสฺสนฺตสฺเสว <u>สรทตาปสสฺส</u>, อากาสโต โอตริตฺวา ปฐวิยํ ปติฏฺฐาสิ" (ธ. ๑ . ๑๐๑) "เขา, เมื่อสรทตาบสเห็นอยู่นั่นเอง, ได้ร่อนลงจากอากาศมายืนอยู่ที่พื้นดิน"

"<u>เอกายฺ</u> นิปนฺนาย, อปรา นิปชฺชติ" (ส. ๓ . ๑๔๘) "เมื่อรูปหนึ่งนอน อีกรูปก็นอน " เป็นต้น

ค) <u>ประธานในรูปสัตตมีวิภัตติ</u> ใช้ในประโยคแทรกที่เรียกว่าลักขณะมีหลักเกณฑ์การใช้เหมือนกับการใช้ฉัฏฐีวิภัตติเป็นประธาน ต่างแต่ประธานและกริยาเป็นสัตตมีวิภัตติเท่านั้น (และนิยมใช้มากกว่าฉัฏฐีวิภัตติด้วย) เช่น

"ตุวฺ, เม <u>มาตริ</u> มตาย, มาตา วิย, <u>ปิตริ</u> มเต, ปิตา วิย ลทฺโธ" (ธ. ๑ . ๖) "เมื่อแม่ตายข้าพเจ้าได้ท่านเหมือนแม่ เมื่อพ่อตายก็ได้ท่านเหมือนพ่อ"

"ตุวฺ อาวุโส, ภควตา วิราคาย <u>ธมฺเม</u> เทสิเต, สราคาย เจเตสฺสสิ" (ส. ๑ . ๓๔) "อาวุโส ท่าน, เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรมเพื่อคลายกำหนัด กลับคิดเพื่อความกำหนัด" เป็นต้น

---

[๑] สมเด็จพระมหาสมณเจ้า,ฯ, <u>บาลีไวยากรณ์</u>, ๓ : ๒๑๖, ๒๒๐, ๒๒๑

I 15775410

๔. บทขยายประธาน หมายถึงบทที่ทำให้ประธานมีเนื้อความแปลกเด่นออกไปจากเดิม แบ่งได้เป็น ๔ ชนิดใหญ่ ๆ ดังนี้

ก) บทขยายประธานที่มีวิภัตติเดียวกับประธาน ได้แก่ คุณนาม และสรรพนามซึ่งขยายประธาน โดยปกติจะมีลิงค์ วิภัตติ และพจน์เหมือนกับประธาน เช่น

"เอโก คีตสทฺโท สูยิตฺถ" (ธ. ๑ . ๑๔) "ได้ฟังเสียงเพลงเพลงหนึ่ง"

"อญฺญตรา ภิกฺขุนี วฺเจน ปีฬิตา" (ส. ๓ . ๔) "ภิกษุณีรูปหนึ่งปวดอุจจาระ" เป็นต้น

ข้อสังเกต บทขยายประธานถ้าเข้ากับกริยาบางตัว เช่น กริยาว่ามี ว่าเป็น เป็นต้น ไม่จำเป็นต้องมีลิงค์ และพจน์เหมือนกับประธาน คงมีแต่วิภัตติเหมือนกับประธานเท่านั้น เช่น

"ขีณาสวานํ สตสหสฺสํ ปริวาโร, นครํ หํสวตี นาม" (ธ. ๓ . ๗๗) "แสนแห่งพระขีณาสพเป็นบริวาร, เมืองชื่อหงสาวดี"

"ภนฺเต อิตฺถี ตุมฺหากํ กึ โหติ" (ธ. ๓ ฐ ๗) "ท่านผู้เจริญ หญิงเป็นอะไรกับท่าน"

"ตสฺส ปฏิสรณํ โหถ" (ธ. ๓ . ๑๑๗) "พระองค์จงเป็นที่พึ่งของเรา" เป็นต้น

ข) บทขยายประธานที่ต่างวิภัตติกับประธาน บทขยายประธานประเภทนี้ คือคำที่ต่างวิภัตติกับประธานแต่มีข้อความเกี่ยวข้องหรือสัมพันธ์โดยตรงกับประธาน ซึ่งโดยปกติก็คือนามวิภัตติต่าง ๆ ตั้งแต่ทุติยาถึงสัตตมีวิภัติ เช่น

"จกฺขุนา สำวโร สาธุ" (ธ. ๘ . ๕๐) "การสำรวมทางตาเป็นการดี"

"อตฺตโน หตฺถปาทาปิ อนสฺสวา โหนฺติ" (ธ. ๑ . ๖ – ๗) "แม้มือและเท้าทั้งหลายของตนเองยังไม่เชื่อฟัง" เป็นต้น

ค) บทขยายประธานที่เป็นอัพยยะ อัพยยะบางคำอาจจะขยายประธานในฐานะมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับประธานได้ เช่น

"อุปาสกา อิเธกจฺเจ อตฺตนา ทานํ เทนฺติ" (ธ. ๕ . ๑๖) "ดูกรอุบาสกทั้งหลายคนบางคนในโลกนี้ให้ทานด้วยตนเอง"

ง) บทขยายประธานที่เป็นประโยค ประโยคบางประโยคมีหน้าที่ขยายประธานเท่านั้น เช่น

"พาโล โข ตวมสิ มาณว, โย ตวำ ปตฺถยเส อปตฺถิยำ" (ธ.๑.๒๙) "ดูก่อนมาณพ เจ้าผู้ปรารถนาสิ่งที่ไม่ควรปรารถนาเป็นคนโง่แท้ ๆ"

"อปิจ, โย เหยฺยธมฺโม, โส น ทินฺโน" (ส. ๑ . ๑๗) "อนึ่ง สิ่งซึ่งควรจะถวายก็ยังไม่ได้ถวาย" เป็นต้น

๕. ภาคกริยา คือภาคซึ่งแสดงอาการของประธาน ซึ่งอาจแบ่งออกเป็น ๓ ชนิด ดังนี้

ก) กริยากิตก์ คือกริยาที่แจกวิภัตติแบบนามดังกล่าวแล้วในระบบนาม กริยากิตก์อาจใช้ได้ทั้งเป็นกริยาสำคัญของประโยคหรือเป็นกริยาระหว่างประโยคก็ได้ เช่น

"สา ตตฺถ สณฺฐาตุ อสกฺโกนฺตี ..." (ธ. ๕ . ๙) " เธอมิอาจดำรงอยู่ในที่นั้น ..." (กรรตุวาจก)

"มเหสกฺเขเนเวตฺถ เทวราเชน ภวิตพฺพำ" (ธ. ๒ . ๔๔) "เทวราชาทรงอานุภาพมาก พึงอยู่ที่นี่แน่" (ภาววาจก)

"การาปณิยำ ปน สหสฺสสำ" (ธ. ๓ . ๗๓) "ค่าจ้างทำแสนหนึ่ง" (เหตุกรรมวาจก)

"อคิลานสฺส ธมฺโม น เทเสตพฺโพ" (ส. ๒ . ๕๕๙) "ไม่ควรแสดงธรรมแก่คนไม่เป็นไข้" (กรรมวาจก)

"อหำ ภนฺเต อนุธานำ อาคโต" (ส. ๑ . ๓๓๑) "ข้าพระพุทธเจ้าเดินทางไกลมาพระเจ้าข้า" (กรรตุวาจก) เป็นต้น

ข) กริยาอาขยาต คือกริยาดังกล่าวมาในข้อ ก. หน้า ๒๖ ซึ่งนำมาใช้เป็นกริยาอย่างแพร่หลายกว่ากริยาประเภทอื่น และใช้เป็นกริยาสำคัญของประโยคทั้งสิ้น[๑] เช่น

---

[๑] ดูสถิติการใช้คำจากภาคผนวก หน้า ๑๔๒

"ตานิ เอติสูสา หริยนฺติ" (ธ. ๑ . ๕๑) "ของเหล่านั้นถูกนำไปเพื่อนาง" (วัตตมานา, กรรมวาจก)

"สเจ ราชา ทาเปติ" (ส. ๑ . ๗๘) "ถ้าหากพระราชาจะให้พระราชทานของเหล่านั้น (วัตตมานา, เหตุกรรตุวาจก)

"อเปหิ เทวธีเต" (ธ. ๕ . ๘) "แน่ะเทพธิดาเธอจงหลีกไป" (ปัญจมี, กรรตุวาจก)

"ตทา เม อาโรเจยฺยาสิ" (ธ. ๑ . ๔๕) "ที่นั้นเธอพึงบอกฉัน" (สัตตมี, กรรตุวาจก)

"มยํ โกฏฺฐเก นิสีทาปิยาม" (ส. ๑ . ๓๖๙) "พวกเราถูกให้นั่งที่ชุ้ม-ประตู" (วัตตมานา, เหตุกรรมวาจก)

"ปรินิพฺพายิสฺสสิ โมคฺคลฺลาน" (ธ. ๕ .๖๓) "โมคคัลลานะเธอจักปรินิพพานหรือ" (ภวิสสันติ, กรรตุวาจก) เป็นต้น

ค) อัพยยกริยา ได้แก่ธาตุซึ่งประกอบด้วย ตูน, ตูวา, ตูวาน หรือ ยปัจจัย ซึ่งเป็นอัพยยะ ใช้เป็นกริยาในระหว่างเป็นส่วนมากและใช้ได้เฉพาะกรรตุวาจกและเหตุกรรตุวาจกเท่านั้น เช่น

"กลหํ กตฺวาน สมฺโมทิ" (ส. ๑ . ๓๒๓) "เขาทะเลาะกันแล้วยินดี" (กรรตุวาจก)

"... ตสฺส เหฏฺฐาภาคํ โสธาเปตฺวา ..." (ธ. ๑ . ๑) ".....ให้กวาดใต้ต้นไม้นั้น..." (เหตุกรรตุวาจก)

"มยํ สรเณสุ ปติฏฺฐาย สีลานิ คณฺเหยฺยาม" (ธ. ๑ . ๑๘) "พวกเราตั้งอยู่ในสรณะแล้วพึงรับศีล" (กรรตุวาจก) เป็นต้น

๖. บทขยายกริยา หมายถึง บทที่มีความสัมพันธ์กับกริยาไม่ว่าจะเป็นกรรม กริยาวิเศษณ์ หรือบทที่เกี่ยวเนื่องกับกริยาในทางอื่น ๆ แบ่งเป็น ๓ ชนิด คือ

ก) บทขยายกริยาที่เป็นนาม หมายถึงนามนาม สรรพนาม สังขยา และคุณนาม ซึ่งมีความสัมพันธ์กับกริยา เช่น

"พราหมโณ ทิวสภาคํ เคเห วีตินาเมตฺวา รตฺตึ คนฺตฺวา สตฺถุ ปุรโต นิสินฺโน ธมฺมํ อสฺโสสิ" (ธ. ๕ . ๑) "พราหมณ์ยังส่วนแห่งวันให้ล่วงไปในเรือนไปในเวลากลางคืน นั่งเบื้องพระพักตร์พระศาสดาได้ฟังธรรมแล้ว"

"ปุริโส คามกา สาวตฺถึ อคมาสิ เกนจิเทว กรณีเยน" (ส. ๓ . ๑๑๕) "บุรุษไปจากบ้านสู่เมืองสาวัตถีด้วยกรณียกิจอย่างใดอย่างหนึ่ง" เป็นต้น

ข) บทขยายกริยาที่เป็นอัพยยะ อัพยยะบางคำทำหน้าที่ขยายกริยาได้ เช่น

"สาธุ อิธ วสิสฺสามิ" (ธ. ๖ . ๗) "เอาละ, ฉันจะอยู่ที่นี่"

"เอวเมตํ ธารยามิ" (ส. ๓ . ๑๘) "ข้าพเจ้าขอจำข้อความนี้ไว้อย่างนี้" เป็นต้น

ค) บทขยายกริยาที่เป็นประโยค ประโยคบางประโยคมีหน้าที่เพียงเป็นบทขยายกริยาเท่านั้น เช่น

"ยทา เต กุจฺฉิยํ คพฺโภ ปติฏฺฐาติ, ตทา เม อาโรเจยฺยาสิ" (ธ. ๑ . ๔๕) "เธอจงบอกแก่ฉันในเวลาที่เธอตั้งครรภ์" เป็นต้น

๗. การเรียงคำในประโยค ภาษาบาลีเป็นภาษามีวิภัตติบอกหน้าที่ของคำอยู่แล้ว การวางตำแหน่งคำในประโยคจึงไม่มีความสำคัญเท่าใดนักในการสื่อความหมาย เช่น "นโร มจฺฉํ ขาทติ" (คนกินปลา) ถ้าสับตำแหน่งคำเป็น "มจฺฉํ นโร ขาทติ","นโร ขาทติ มจฺฉํ" หรือ "มจฺฉํ ขาทติ นโร" ฯลฯ ก็ยังมีความหมายว่า "คนกินปลา" อยู่นั่นเอง เพราะวิภัตติเป็นเครื่องบังคับหน้าที่อยู่ อย่างไรก็ตามในข้อปลีกย่อยคำบางคำก็มีหลักเกณฑ์ในการวางตำแหน่งคำอยู่บ้างเหมือนกัน ดังจะกล่าวต่อไปตามลำดับ คือ

ก) คำที่ต้องเรียงไว้หน้าประโยค ได้แก่ นิบาตบางคำ เช่น สเจ, ยทิ, อถ, ยนฺนูน, อาม, อิงฆ, หนฺท, อโห, กิญฺจาปิ, อเร เป็นต้น เช่น

"อถสฺส ภริยาย กุจฺฉิยํ คพฺโภ ปติฏฺฐาสิ" (ธ. ๑ . ๑). "ครั้งนั้นภรรยาของเขาก็ตั้งครรภ์"

"อาม อยฺย นวรตฺโต กมฺพโล" (ส. ๑ . ๒๘) "ขอรับ พระคุณเจ้าเป็นผ้ากัมพลย้อมใหม่ ๆ"

"สเจ ตุมฺเห สุทินฺนํ นานุชานิสฺสถ " (ส. ๑ . ๒๔) "ถ้าท่านจักไม่อนุญาตให้สุทิน"

ข) <u>คำที่ต้องไม่เรียงไว้เป็นตำแหน่งแรกในประโยค</u> ได้แก่สรรพนาม ๔ คำ คือ เต, เม, โว, โน ซึ่งต้องวางไว้ตำแหน่งที่สองของคำในประโยค หรือตำแหน่งอื่นที่ไม่ใช่ตำแหน่งแรกกับนิบาตบางคำ เช่น หิ, จ, ปน, เจ, กิร เป็นต้น ตัวอย่าง เช่น

"เทหิ <u>เม</u> อาวุโส ทารูนิ" (ส. ๑ . ๗๗) "จงให้พืนแก่เราเถิดท่าน"

"เกเห <u>โว</u> มหาวิภโว" (ธ. ๑ . ๖) "ในเรือนของท่านมีทรัพย์มาก"

"ตสฺมึ <u>จ</u> สรีเร เปโต อธิวตฺโถ" (ส. ๑ . ๑๐๖) "ก็ในร่างนั้นมีเปรตสิงอยู่"

"อฺตฺตสาวกา <u>ปน</u> ภนฺเต ก็ กรีสุ" (ธ. ๑ . ๔๔) "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็อัครสาวกทั้งสองทำอะไรไว้" เป็นต้น

อย่างไรก็ตามคำประเภทดังกล่าวมานี้อาจเลื่อนไปตำแหน่งอื่นที่มิใช่ตำแหน่งที่หนึ่งได้บ้าง เมื่อมีคำอื่นมาแทรกหรือต่อกับคำแรก เช่น

"เตน โข <u>ปน</u> สมเยน ..." (ส. ๑ . ๑๕๐) "ก็โดยสมัยนั้นแล...."

"น โข <u>ปน</u> นำ สญฺเหฺย สมฺปาจริสฺสติ" (ธ. ๑ . ๒๐) "ก็แลเขาจะไม่เจรจากับเราด้วยถ้อยคำอันไพเราะ" เป็นต้น

นิบาตอื่นนอกจากนี้เป็นไปโดยหลักเกณฑ์ทั่วไป คือจะวางไว้ในตำแหน่งใดในประโยคก็ได้ ส่วนมากจะวางไว้ใกล้คำที่มีความสัมพันธ์กัน

ค) <u>การเรียงคำในประโยคบอกเล่า</u> เมื่อต้องการเน้นคำใดเป็นพิเศษจะเรียงคำนั้นไว้หน้าประโยค เช่น

"<u>อาคเมตุ</u> ภนฺเต ภควา ..." (ธ. ๑ . ๕๓) "ทรงรอก่อนเถิดพระเจ้าข้า"

"<u>สาธุ</u> โข ปน ตถารูปานำ อรหตำ ทสฺสนำ โหติ" (ส. ๑ . ๑) "การเห็นพระอรหันต์ทั้งหลายอย่างนั้นดีนักแล" เป็นต้น

ง) <u>การเรียงคำในประโยคคำถาม</u> โดยปกติประโยคคำถามจะมีคำที่ใช้เป็นคำถามเรียงไว้หน้าประโยค หรือต้นๆ ประโยค แต่ถ้าไม่มีคำเช่นนั้นจะเรียงกริยาสำคัญ นามนาม สรรพนาม ตลอดจนคุณนามไว้หน้าประโยค เช่น

"<u>โกสิ</u> ตฺวำ" (ธ. ๑ . ๒๖) "ท่านเป็นใคร ?"

"ตุมฺเห กถํ ภวิสฺสถ" (ธ. ๑ . ๑๐๘) "ท่านจะเป็นอย่างไร ?"

"กาโล อาวุโส" (ธ. ๑ . ๑๒) "ถึงเวลาแล้วหรือคุณ ?"

"ตุยฺหิทํ กมฺมํ" (ส. ๑ . ๖๙) "นี่เป็นการกระทำของเธอหรือ ?"

"อิจฺฉสิ ปน ตวํ โภ ตสฺส นาคสฺส อนาคมนํ" (ส. ๑ . ๓๒๘) "ก็เธอปรารถนาไม่ให้นาคนั้นมาหรือ ?"

"สจฺจํ กิร ตุมฺเห ภิกฺขเว รุกฺขํ ฉินฺทถ ..." (ส. ๒ . ๒๒๓) "ภิกษุทั้งหลายได้ยินว่าพวกเธอตัดต้นไม้จริงหรือ ?" เป็นต้น

จ) การเรียงอาลปนะ อาลปนะอยู่ในตำแหน่งไหนในประโยคก็ได้ ปกติเรียงอาลปนะในตำแหน่งที่สองของประโยค แต่ถ้ามีนิบาตหรือสรรพนามอาจจะเลื่อนไปอยู่ในตำแหน่งที่สาม, สี่ หรือ ห้า ก็ได้ เช่น

"นิปชฺช ภคินิ, อหํ กริสฺสามิ" (ส. ๑ . ๒๘๑) "นอนเถิดน้องพี่จะทำเอง"

"สหร ราชกุมาร ทุสฺสานิ" (ธ. ๖ . ๓) "จงรวบผ้าเถิดราชกุมาร)

"เตนาหํ กุมาร น อวกมึ" (ธ. ๖ . ๓) "กุมาร เพราะเหตุนั้นเราจึงไม่เหยียบ"

"กึ นุโข ตวํ อาวุโส เสยฺยสก เภสชฺชํ กโรสิ" (ส. ๑ . ๒๑๘) "ท่านเสยยสกะ ท่านทำยาหรือหนอแล" เป็นต้น

วิธีเรียงคำอื่นนอกจานี้ไม่มีกฎเกณฑ์พิเศษแต่อย่างใด ขึ้นอยู่กับหลักทั่วไปสองประการในการวางตำแหน่งของคำ คือจะวางไว้ในตำแหน่งใดก็ได้ และบทขยายของคำใดควรวางไว้ใกล้คำนั้น

ฉ. ความนิยมในการใช้วิภัตติสำหรับคำบางคำ

วิภัตติบางวิภัตตินิยมใช้กับคำบางคำ ดังนี้

๑. การใช้ทุติยาวิภัตติบอกกาล การบอกกาลบางครั้งใช้ทุติยาวิภัตติมีรูปกลายเป็นกริยาวิเสสณ์ เช่น

"เต ตุหิวสฺ เถรํ อทิสฺวา ปุเนกทิวสํ คนฺตฺวา ปริภิปฺสุ" (ธ.๕.๖๒) "พวกเขาไม่เห็นพระเถระในวันนั้น ในวันรุ่งขึ้นจึงไปล้อมไว้"

"ภิกขู ปุพฺพณฺหสมยํ นิวาเสตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย ..." (ส. ๑ . ๑๐) "ภิกษุทั้งหลายนุ่งห่มในเวลาเช้าถือบาตรและจีวร..." เป็นต้น

๒. การใช้ตติยาวิภัตติกับมุจธาตุ ในความหมายว่า "จาก" โดยปกติใช้ปัญจมี-วิภัตติ แต่ในบางครั้งถ้าอยู่กับธาตุหรือคำที่มีความหมายว่า "พ้น" (มุจ ธาตุ หรือคำที่มาจากคำนี้) ใช้ตติยาวิภัตติแทนได้ เช่น

"ทุเฏนปิสฺส โมกฺโข นตฺถิ" (ธ. ๘ . ๑๑๑) "เขาไม่มีทางพ้นจากอาชญา"

"สุมุตฺตาหํ พุทฺเธน" (ส. ๑ . ๔๘) "เราพ้นแล้วจากพระพุทธเจ้า"

ในความหมายว่า "กว่า" บางครั้งก็ใช้ตติยาวิภัตติได้ เช่น

"ปฐพฺยา เอกรชฺเชน สคฺคสฺส คมเนน วา
สพฺพโลกาธิปจฺเจน โสตาปตฺติผลํ วรํ" (ธ. ๖ . ๖๑)

"โสดาปัตติผลประเสริฐกว่าความเป็นเอกราชในปัฐพี การไปสู่สวรรค์หรือการเป็นใหญ่ในโลกทั้งมวล"

๓. การใช้ตติยาวิภัตติบอกกาล ข้อนี้เหมือนข้อ ๑ ต่างแต่ว่าใช้ตติยาวิภัตติบอกกาล เช่น

"ตฺเยเณน อาคนฺตวา จกฺขุปาลํ อุปาคมิ" (ธ. ๑ . ๑๗) "(พระอินทร์) มาในขณะนั้น เข้าไปหาพระจักขุบาล"

"เตนโข ปน สมเยน เวรญฺชา ทุพฺภิกฺขา โหติ" (ส. ๑ . ๑๐) "ก็ในสมัยนั้นแล บ้านเวรัญชาเกิดทุพภิกขภัย"

"กหํ ปน ตฺวํ จุนฺทปนฺถก อิมาย เวลาย คจฺฉสิ" (ธ. ๒ . ๘๒) "จุนทปันถก ก็เธอจะไปไหนในเวลานี้" เป็นต้น

๔. การใช้ปัญจมีวิภัตติในความหมายของตติยาวิภัตติ ในบางทีปัญจมีวิภัตติอาจใช้แทนตติยาวิภัตติในความหมายว่า "ด้วย" ได้ (หรืออาจถือว่าเป็นอีกรูปหนึ่งของตติยาวิภัตติก็ได้) เช่น

"สหตฺถา ว อุปฏฺฐหิสฺสามิ" (ธ. ๕ . ๖๔) "ผมจักบำรุงด้วยมือตนเองทีเดียว"

"พฺราหฺมโณ ... ขาทนีเยน โภชนีเยน สหตฺถา สนฺตปฺเปตฺวา ...." (ส. ๑ . ๑๗) "พราหมณ์ ...อังคาสด้วยของเคี้ยวของฉันด้วยมือตนเอง..."

"สห วตฺถุชฺชาจารา อาปชฺชติ อสมนุภาสนาย" (ส. ๓ . ๒๖) "ย่อมต้องอาบัติพร้อมกับการล่วงเกินวัตถุโดยมิต้องเตือน" เป็นต้น

๕. การใช้ฉัฏฐีเป็นกรรมของนามกิตก์[๑] โดยปกติกรรมของกริยาจะใช้ทุติยาวิภัตติ (ในความหมาย "ซึ่ง" หรือ "สู่") แต่ถ้าเข้ากับนามกิตก์ (นามที่มาจากธาตุกับปัจจัย) นิยมใช้ฉัฏฐีวิภัตติ เช่น

"สามิโก อิสฺสริยสฺส ทาตา ..." (ธ. ๓ . ๑๑๘) "สามีเป็นผู้ให้ความเป็นใหญ่"

"ปาณาติปาตสฺส กรณํ ..." (ธ. ๒ . ๕๔) "การกระทำปาณาติบาต"

"ภิกฺขุ ... ฌานสฺส ลาภี ..." (ส. ๒ . ๒๐๙) "ภิกษุ...เป็นผู้ได้ฌาน"

"อุกฺขิตฺตโก นาม อาปตฺติยา อทสฺสเน" (ส. ๓ . ๑๖) "เพราะไม่เห็นอาบัติจึงชื่อว่าถูกขับ" เป็นต้น

ข้อสังเกต แต่บางทีเข้าหลักเกณฑ์ข้างต้นแล้วแต่กงใช้ทุติยาวิภัตติตามเดิมก็มีบ้าง เช่น

"อตฺถาวุโส มํ โส อุปฏฺฐาโก" (ส. ๒ . ๔๔) "ดูก่อนอาวุโส, เขาเป็นเขาเป็นผู้บำรุงเรา"

"อาปตฺติ เมถุนํ ธมฺมํ สมาโยเค ปาราชิกสฺส" (ส. ๑ . ๑๒๔) "อาบัติสำหรับผู้พ่ายย่อมมีเพราะประกอบเมถุนธรรม"

๖. การใช้ฉัฏฐีวิภัตติกับปุริสธาตุและภริสธาตุ เช่น

"หิรญฺญสุวณฺณสฺส ปูราเปตฺวา ..." (ส. ๑ . ๒๕) "ให้บรรจุเงินทองไว้"

"อมฺพวนํ ภิกฺขูนญฺเญว ปูเรสิ" (ธ. ๒ . ๘๕) "อัมพวันเต็มไปด้วยภิกษุทั้งนั้น"

"นที สตตาหํ อุทกสฺส ปูรา อฏฺฐาสิ" (ธ. ๗ . ๘๓) "แม่น้ำมีน้ำเต็มตลอดสัปดาห์"

---

[๑] ดูสมเด็จพระมหาสมณเจ้า ฯ, บาลีไวยากรณ์, ๓ : ๒๒๐

"อุทกสฺเส ภริตา นาวา" (ธ. ๘ . ๗๕) "เรือเต็มไปด้วยน้ำ"
อย่างไรก็ดียังพบในที่บางแห่งใช้ตติยาวิภัตติอยู่บ้าง เช่น

"เคหำ สตฺตหิ รตเนหิ ปริปูณฺณำ" (ธ. ๔ . ๓๒) "เรือนเต็มไปด้วย – สัตตรัตนะ" เป็นต้น

๗. การใช้ฉัฏฐีวิภัตติกับคำที่แปลว่ารู้ นามที่มีความหมายทำนอง รู้, เข้าใจ, ฉลาด, ชำนาญ มีใช้กับสัตตมีวิภัตติหรือฉัฏฐีวิภัตติ จะใช้ฉัฏฐีวิภัตติ เช่น

"พฺราหฺมณี ... ตินฺณำ เวทานำ ปคุณตาย ลทฺธนามา ปริวฺเตตฺวา..." (ธ. ๒ . ๔๑) "นางพราหมณี...ร่ายมนตร์ทำนายลักษณะ เพราะความเป็นผู้ชำนาญในไตรเพท"

"เขมา นาม มหาปญฺญา มคฺคามคฺคสฺส โกวิทา" (ธ. ๘ . ๑๓๒) "พระนางเขมามีปัญญามาก ฉลาดในทางและไม่ใช่ทาง"

"เทฺว อิตฺถิโย, ทฺวินฺนำ อิตฺถีนำ อิตฺถีสญฺญี ..." (ส. ๑ . ๒๕๓) "หญิงสองคน, เข้าใจถูกในหญิงทั้งสองว่าเป็นหญิง" เป็นต้น

๘. การใช้จตุตถีวิภัตติปุลิงค์และนปุสกลิงค์ "อการันต์" เอกพจน์ จากการศึกษาอย่างละเอียดเห็นได้ว่า จตุตถีวิภัตติเอกพจน์ของอการันต์ปุลิงค์และนปุสกลิงค์ ซึ่งมีอยู่ ๓ รูป คือ อสฺส[๑], อาย[๒] และ อตฺถำ[๓] นั้นมีวิธีใช้ต่างกันดังนี้

ก) อสฺส ใช้กับคน สัตว์ สิ่งมีชีวิตหรือพวกรูปธรรม แปลว่า "แก่" หรือ "ต่อ" เช่น

"อตฺตโน โกฏฺฐาสำ ปจฺเจกพุทฺธสฺส หตฺถา ..." (ธ. ๗ . ๓๕) "...ให้ส่วนของตนแก่พระปัจเจกพุทธเจ้า"

"มูฬฺหสฺส วา มคฺคำ อาจิกฺเขยฺย" (ส. ๑ . ๕) "หรือบอกทางแก่คนหลง"

"สพฺเพ ตสนฺติ ทณฺฑสฺส" (ธ. ๕ . ๔๘) "สัตว์ทั้งปวงย่อมกลัวต่ออาชญา" เป็นต้น

---

[๑] ตรงกับสันสกฤต อสฺย จึงเป็นวิภัตติที่ ๖

[๒] ตรงกับสันสกฤต อาย จึงเป็นวิภัตติที่ ๔

[๓] ตรงกับสันสกฤต อรฺถ ซึ่งอยู่ท้ายสุดของคำสมาสใช้ในความหมาย "เพื่อ"

"...วิราคาย นิโรธาย นิพฺพานาย ธมฺโม เทสิโต" (ส. ๑ . ๓๕) "ทรงแสดงพระธรรมเพื่อความคลายกำหนัด ความดับและเพื่อนิพพาน"

"อาโรคยตฺถญฺจ สุขตฺถญฺจ เจเตติ" (ส. ๑ . ๒๒๓) "ย่อมคิดเพื่อความไม่มีโรคและเพื่อความสุข" เป็นต้น

ช. การใช้อัพยยะบางคำ

อัพยยะบางคำมีวิธีใช้เป็นพิเศษ เช่นใช้ได้กับบางวิภัตติหรือใช้เฉพาะกับลักษณะทางไวยากรณ์บางลักษณะเท่านั้น อัพยยะดังกล่าวนั้น ได้แก่

๑. น ศัพท์ ใช้ปฏิเสธ ศัพท์ หรือปฏิเสธข้อความทั้งประโยคก็ได้ ตำแหน่งของคำอาจวางไว้หน้าประโยคชิดกับคำที่ปฏิเสธหรือมีคำอื่นคั่นอยู่ก็ได้ เช่น

"น กิร เม อยฺยา จีวรํ ทสฺสติ" (ส. ๓ . ๑๒๕) "ได้ยินว่าแม่เจ้าจะไม่ให้จีวรแก่ฉัน"

"อหํ กิรยฺเย อยฺยํ น สกฺกจฺจํ อุปฏฺเฐมิ" (ส. ๓ . ๑๒๕) "แม่เจ้าว่ากันว่าฉันไม่บำรุงแม่เจ้าด้วยความเคารพ"

"อุโปสถทิวเส ปน อคฺคึ น ชาเลสิ" (ธ. ๒ . ๒) "แต่ในวันอุโบสถเขาไม่ได้ก่อไฟขึ้น" เป็นต้น

ข้อสังเกต น ศัพท์ ที่รวมอยู่กับศัพท์อื่นจะกลายเป็น อ หรือ อน ในกรณีที่มีศัพท์หลังตั้งต้นด้วยสระ เช่น อมนุสฺโส, อมตํ, อนาคนฺตวา, อกรณํ เป็นต้น บางที น ศัพท์ยังคงรูปเดิมไว้ เช่น

"นจิรํ ฐตฺวา จวิ" (ธ. ๒ . ๑๓) "(เทวดา) ดำรงอยู่ไม่นานก็จุติ"

"นคณโภชเน นคณโภชนสญฺญี อนาปตฺติ" (ส. ๒ . ๓๑๕) "ผู้มีความสำคัญในการไม่ฉันเป็นหมู่ว่าเป็นการไม่ฉันเป็นหมู่ ไม่เป็นอาบัติ" เป็นต้น

๒. วินา ศัพท์ แปลว่า "เว้น" หรือ "ปราศจาก" ใช้กับทุติยา ตติยา หรือปัญจมีวิภัตติก็ได้ เช่น

"ปุตฺตํ วินา ชีวิตุ น สกฺขิสฺสามิ" (ธ. ๒ . ๙) "เราไม่อาจมีชีวิตอยู่โดยปราศจากบุตร"

"วินา มังเสน ภตฺตํ น ภุญฺชติ" (ธ. ๗ . ๑) "เขาไม่กินข้าวโดยปราศจากเนื้อ"

"มหเหญฺจ วินา สูปตา น ผาสุ โหติ" (ส. ๒ . ๗๒) "สำหรับฉันขาดสันถัดไม่สบาย" เป็นต้น

๓. อญฺญตฺร ศัพท์ โดยปกติเป็นอัพยยตัทธิต แปลว่า "ในที่อื่น" แต่บางทีใช้ในความหมายของ "วินา" ก็ได้ และใช้กับตติยาหรือปัญจมีวิภัตติ เช่น

"อญฺญเตรว ภควตา อญฺญตฺร ภิกฺขุสงฺฆา อุโปสถํ กริสฺสามิ" (ธ. ๑ . ๑๓๘) "เราจะทำอุโบสถแยกจากพระผู้มีพระภาคและภิกษุสงฆ์"

"น...หตฺถโต จีวรํ ปฏิคฺคเหยฺย อญฺญตฺร ปริวฏฺฏกา" (ส. ๒ . ๓๑) "ไม่...ควรรับจีวรจากมือ (ของภิกษุณี) เว้นจากของแลกเปลี่ยนกัน" เป็นต้น

๔. มา ศัพท์ ใช้ปฏิเสธกริยา หมวดปัญจมี ปโรกขา หิยัตตนี และอัชชัตนี เช่น

"มา มํ ภนฺเต นาเสถ" (ธ. ๕ . ๘) "ขอท่านอย่ายังฉันให้ฉิบหายเลย"

"มา ฆาเตหิ" (ส. ๑ . ๑๓๘) "เจ้าอย่าฆ่าเลย"

"มา ปุนปิ เอวรูปํ อกาสิ" (ส. ๑ . ๘๑) "เจ้าอย่าได้ทำอย่างนี้อีก"

"มา อายสฺมา เอวํ อวจ" (ส. ๑ . ๔๒๓) "ผู้มีอายุ อย่าได้พูดอย่างนั้น"

"มา ภนฺเต เอวมกตฺถ" (ธ. ๑ . ๑๐) "ท่านผู้เจริญอย่าทำอย่างนั้น" เป็นต้น

ข้อสังเกต ตำแหน่งของ มา ศัพท์ โดยปกติเรียงไว้หน้าประโยค

ช. ลีลาโวหาร

ลีลาโวหาร คือแบบการเขียนของผู้แต่งแต่ละคนซึ่งไม่เหมือนกัน ในคัมภีร์ทั้งสองมีลีลาโวหารที่นับได้ว่าคล้ายคลึงกัน ดังต่อไปนี้

๑. ลักษณะของวลีหรือประโยคที่มีแบบการเขียนอย่างเดียวกัน ในคัมภีร์ทั้งสองมีวลีหรือประโยคที่มีรูปแบบการเขียนเหมือน ๆ กันอยู่มาก เช่น

"อถโข เวรญฺโช พฺราหฺมโณ, เยน ภควา, เตนุปสงฺกมิ" (ส.๑.๒) "ครั้งนั้นแล เวรัญชพราหมณ์เข้าไป–เฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ"

"ภควา..., เยน ปาริเลยฺยกํ, ตทวสริ" (ธ. ๑ . ๕๔) "พระผู้มีพระภาค ...ประทับอยู่ ณ ป่าปาริไลยก์"

"อถโข ฆรสุณหาย เอตทโหสิ "กินฺนุโข สมโณ สสฺสุยา ชาโร อุทาหุ โอภาสตีติ" (ส. ๒ . ๒๐๓) "ครั้งนั้นแล สะใภ้ในเรือนเกิดมีความคิดอย่างนี้ว่า "สมณะนั้น เป็นชู้กับแม่ผัวหรือไม่ก็คงพูดเกี้ยว"

"อถสฺส เอตทโหสิ "สจาหํ... น คมิสฺสามิ มุทฺธา เม สตฺตธา ผเลยฺยาติ" (ธ. ๑ . ๑๗) "ครั้งนั้นท้าวสักกะนั้นทรงพระดำริอย่างนี้ว่า "ถ้าเรา...จะไม่ไป ศีรษะของเราต้องแตกเจ็ดเสี่ยง"

"นายฺเย สกฺกา อุโภ สกฺก ตาเรตุ" (ส. ๓ . ๓๑) "ข้าแต่แม่เจ้า (ผม) ไม่สามารถส่งข้ามฟากกราวละ ๒ รูปได้"

"น สกฺกา อมฺเหหิ เอกโต คนฺตุ" (ธ. ๕ . ๑) "เราทั้งสองไม่อาจ ไปด้วยกันได้"

"มณินา เม อตฺโถ" (ส. ๑ . ๓๒๙) "เราต้องการแก้วมณี"

"น เม เอตาย ทินฺนภติยา อตฺโถ" (ธ. ๑ . ๒๐) "เราไม่ต้องการ ค่าจ้างที่นางให้"

"สมเณน ภวิตพฺพำ อพฺยาวเฏน" (ส. ๑ . ๒๙๔) "สมณะควรเป็นผู้ไม่ ขวนขวาย"

"อิมาหิ รญฺญา ปโยชิตาหิ ภวิตพฺพำ" (ธ. ๒ . ๗๕) "หญิงเหล่านี้คงเป็น หญิงที่พระราชาส่งมาสอดแนม"

"กึ ตุยฺหิมินา ปาปเกน ทุชฺชีวิเตน" (ส. ๑ . ๑๓๒) "ประโยชน์อะไร ด้วยการดำรงชีพที่ชั่วช้าเลวทรามเช่นนี้สำหรับท่าน"

"กึ เม ฆราวาเสน" (ธ. ๑ . ๖) "ประโยชน์อะไรสำหรับเราด้วยการ ครองเรือน"

ประโยคซึ่งยกตัวอย่างมานี้พบเห็นได้ทั่วไปในคัมภีร์ทั้งสอง จนนับได้ว่าเป็นรูปแบบ การเขียนที่นิยมใช้เหมือน ๆ กันในคัมภีร์ทั้งสอง

๒. สำนวน หมายถึง คำหรือข้อความที่ไม่ได้พูดตรง ๆ พูดอย่างหนึ่งแต่ความหมาย

ที่ประสงค์เป็นอีกอย่างหนึ่ง เช่น อคฺคึ ทฺวา (ให้ไฟ) แต่มีความหมายว่า "จุดไฟ" เป็นต้น ตัวอย่างสำนวนที่ใช้เหมือน ๆ กันในคัมภีร์ทั้งสองแสดงโดยสังเขปดังนี้

ก) สำนวนว่า "ตั้งชื่อ" บาลีใช้ว่า "ทำชื่อ" เช่น "นามํ กริ" (ส. ๑ . ๓๒) นามํ อกฺขุ (ธ. ๑ . ๔) เป็นต้น

ข) สำนวนว่า "ทำตามคำ" บาลีใช้ว่า "ทำซึ่งคำ" เช่น "วจนํ กโรมิ" (ส. ๑ . ๒๔) "วจนํ กเรยฺย" (ธ. ๑ . ๗)

ค) สำนวนว่า "เรียก" บาลีใช้ สํ – อุ – อา – จรฺ เช่น สมุทาจรติ (ส. ๑ .๒๐๔ และ ธ. ๑ . ๒๐)

ง) สำนวนว่า "ตอบ" บาลีใช้ ปฏิ – สุ ธาตุ (ฟังตอบ, ฟังกลับ) เช่น ปจฺจสฺโสสิ (ส. ๑ . ๓๑ และ ธ. ๑ .๖๖)

จ) สำนวนว่า "ถาม" บาลีใช้ อา – ปุจฺฉ (ถาม) และ อป – โลก (ดู) เช่น อนาปุจฺฉา (ธ. ๓ . ๑๘๑) อปโลเกตฺวาโน (ธ. ๑ . ๖๔)

ฉ) สำนวนว่า "ซุม" หรือ "ส้องสุม" บาลีใช้ว่า "ลุกขึ้นโดยรอบ" เช่น ปริยุฏฺฐีสุ (ส. ๒ . ๔๒๕ และ ธ. ๕ . ๒๒)

ช) สำนวนว่า "ทำแท้ง" บาลีใช้ว่า "ทำครรภ์ให้ตก" เช่น "คพฺภปาตนํ" (ส. ๑ . ๑๕๖ และ ธ. ๑ . ๔๕)

ซ) สำนวนว่า "มีครรภ์แก่" บาลีใช้ว่ามีครรภ์หนัก เช่น "ครุคพฺภา" (ส.๓.๑๔๖ และ ธ. ๑ . ๔๗)

ฌ) สำนวนว่า "รับนิมนต์" บาลีใช้ อธิ – วสฺ (อยู่) ในเหตุกรรตุวาจกซึ่งแปลว่า "ยัง...ให้อยู่ทับ" เช่น อธิวาเสสิ (ส. ๑ . ๕๖ และ ธ. ๑ . ๗๓)

ญ) สำนวนว่า "สึก" บาลีใช้ว่า "เวียนมาเพื่อความเลว" หรือ "เวียนมาเพื่อสิ่งที่ตนละไปแล้ว" เช่น "ปุนาย อาคนฺตุกตฺวา" (ส. ๑ . ๒๘ และ ธ. ๑ . ๑๑๔)

ฏ) สำนวนว่า "ผูกใจเจ็บ หรือ อาฆาต" บาลีใช้ อุป – นหฺ (ผูก) เช่น "อุปนนฺธิ" (ส. ๒ . ๓๓๑) และ "อุปนยฺหนฺติ" (ธ. ๑ . ๔๓)

ฏ) สำนวนว่า "ตาย" บาลีใช้ว่า "ทำกาล" (นอกจากใช้ มรฺธาตุ) เช่น "กาลมกฺขุ" (ส. ๑ . ๑๖๐ และ ธ. ๑ . ๔) เป็นต้น

๓. โวหาร[๑] คือวิธีแสดงออกหรือวิธีอธิบายความเพื่อความเข้าใจ, ประทับใจ หรือความไพเราะของถ้อยคำหรือของเรื่อง แบ่งออกเป็น ๕ โวหาร คือ

ก) บรรยายโวหาร คือการเล่าเรื่องหรือเหตุการณ์ไปตามลำดับ เป็นโวหารที่เป็นหลักในคัมภีร์ทั้งสอง คือในสุตตวิภังคก็เล่าเหตุซึ่งเป็นที่มาของวินัยบัญญัติ ในธัมมปทัฏฐกถาก็เล่าเรื่องซึ่งเป็นเหตุให้ตรัสคาถาธรรมบทนั้น ๆ เช่น

"เตน สมเยน ฉพฺพคฺคิยา ภิกฺขู สตฺตรสวคฺคิยา ภิกฺขุ องฺคุลิปโตทเกน หาเสนฺติ. โส ภิกฺขุ อุตฺตสนฺโต อนสฺสโก กาลมกาสิ. ... วิครหิ พุทฺโธ ภควา ... องฺคุลิปโตทเก ปาจิตฺติยนฺ" (ส. ๒ . ๓๘๖)

"สมัยนั้นพวกภิกษุฉัพพัคคีย์ จี้ภิกษุสัตตรสวัคคีย์รูปหนึ่งให้หัวเราะ ภิกษุรูปนั้นหัวเราะจนหายใจไม่ออกตาย... พระผู้มีพระภาคทรงติเตียน ... เป็นปาจิตตีย์เพราะใช้นิ้วจี้"

ข) พรรณนาโวหาร คือการกล่าวรายละเอียดให้เป็นภาพ[illegible] หรือเกิดรสทางวรรณคดีโดยใช้ถ้อยคำอันวิจิตร เช่น

"เถรสฺสาปิ สีลเตเชน สฏฺฐิโยชนายามํ ปณฺณาสโยชนวิตฺถตํ ปณฺณรส-โยชนพหลํ ชยสุมนปุปฺผวณฺณํ นิสีทนตฺถรณกาเลสุ โอนมนุนมนปกติกํ สกฺกสฺสเทวราชสฺส ปณฺฑุกมฺพลสิลาสนํ อุณฺหาการํ ทสฺเสสิ" (ธ. ๑ . ๑๖)

"ด้วยเดชแห่งศีลของพระเถระอาสนะศิลาของท้าวสักกเทวราชที่มีสีดุจผ้าขนสัตว์สีเหลืองยาว ๖๐ โยชน์ กว้าง ๕๐ โยชน์ หนา ๑๕ โยชน์ มีสีประหนึ่งดอกชัยพฤกษ์ และดอกกำ ในเวลาประทับนั่งหรือยืนก็ยุบลงและฟูขึ้นเป็นปกติ ได้แสดงอาการร้อนแล้ว"

ค) เทศนาโวหาร คือการสั่งสอนหรือวิธีพูดที่ชี้แจงให้เห็นเหตุผลและน้าวโน้มให้เชื่อถือหรือปฏิบัติตาม เช่น

"วรนเต โมฆปุริส โฆรวิสสฺส มุเข องฺคชาตํ ปกฺขิตฺตํ น โมฆปุริส มรณํ วา นิคจฺเฉยฺย มรณมตฺตํ วา ทุกฺขํ, น เตวว ตปปจฺจยา กายสฺส เภทา ปรัมมรณา อปายนฺ ... นิรยนฺ อุปปชฺเชยฺย ..." (ส. ๑ . ๓๖)

---

[๑]พระยาอุปกิตศิลปสาร, หลักภาษาไทย, (พระนคร . สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๑๔), ๓๓๘ – ๓๔๕

"ดูก่อนโมฆบุรุษ เธอใส่องคชาตลงในปากอสรพิษร้ายประเสริฐกว่า แต่ใส่ – องคชาตในมาตุคามไม่ประเสริฐเลย นั่นเป็นเพราะเหตุไร ดูก่อนโมฆบุรุษ เพราะว่าเขาพึงถึงความตายหรือทุกข์ปางตาย แต่จะไม่เข้าถึงอบาย...นรก หลังจากตัวตายทำลายขันธ์เพราะข้อนั้นเป็นปัจจัย..."

ง) อุปมาโวหาร คือวิธีอธิบายความโดยยกสิ่งหนึ่งมาเปรียบเทียบเพื่อให้เข้าใจสิ่งหนึ่งชัดเจนขึ้น เช่น

"ยถา หิ โส วาโต ตสฺส รุกฺขสฺส ปุปฺผผลปลฺลวาทีนิปิ ปาเตติ ขุทฺทกสาขาปิ ภญฺชติ, มหาสาขาปิ ภญฺชติ, สมูลมฺปิ ตํ รุกฺขํ อุพฺพตฺเตตฺวา อุทฺธมูลํ อโธสาขํ กตฺวา คจฺฉติ, เอวเมว เอวรูปิ ปุคฺคลา อนฺโต อุปฺปนฺโน กิเลสมาโร ปสหติ..." (ธ. ๑ . ๗๑)

"เหมือนอย่างว่า ลมนั้นทำให้ดอกผลและใบเป็นต้นของต้นไม้นั้นร่วงหล่นไป หักกิ่งน้อยใหญ่ ถอนต้นไม้นั้นพร้อมทั้งรากทำให้รากอยู่ข้างบน กิ่งลงข้างล่างไป ฉันใด กิเลสมารซึ่งเกิดขึ้นภายในก็ย่ำยีบุคคลเห็นปานนั้นได้ฉันนั้นเหมือนกัน"

จ) สาธกโวหาร คือวิธีอธิบายความแบบยกตัวอย่าง โดยเมื่อกล่าวถึงคุณและโทษของสิ่งใด ก็ยกตัวอย่างเรื่องราวที่แสดงคุณหรือโทษนั้น ๆ ของบุคคลจริง ๆ หรือนิทานก็ได้ ขึ้นประกอบการอธิบาย เช่น ในสุตตวิภังค์เล่าเรื่องภิกษุณีถุลลนันทาไปเก็บกระเทียมที่เขาให้จน – หมด จนพระพุทธเจ้าห้ามฉันกระเทียม ในตอนนี้มีสาธกโวหารเป็นนิทานว่า

"ภูตปุพฺพํ ภิกฺขเว ถุลฺลนนฺทา ภิกฺขุนี อญฺญตรสฺส พฺราหฺมณสฺส ปชาปตี อโหสิ ... อถโข ภิกฺขเว โส พฺราหฺมโณ กาลํ กตฺวา หิมวนฺเต อุปปชฺชิ. ตสฺส สพฺพโสวณฺณมยา ปตฺตา อเหสุ. โส ตาสํ เอเกกํ ปตฺตํ เทติ. อถโข ภิกฺขเว ถุลฺลนนฺทา ภิกฺขุนี "อยฺโย หิโส อมฺหากํ เอเกกํ ปตฺตํ เทตีติ ตํ หิมวนฺตํ คเหตฺวา นิปฺปตฺตํ อกาสิ. ตสฺส ปุน ชายมานา ปตฺตา เสตา สมฺปชฺชึสุ. ตทาหุ ภิกฺขเว ถุลฺลนนฺทา ภิกฺขุนี อกิโลเภน สุวณฺณา ปริหีนา อิทานิ ลสุณา ปริหายิสฺสตี" ติ. (ส. ๓ . ๔๕)

"เรื่องเคยมีมาแล้วภิกษุทั้งหลาย ถุลลนันทาภิกษุณีเคยเป็นภรรยาของพราหมณ์ผู้หนึ่ง ... กรั้งนั้นและภิกษุทั้งหลาย พราหมณ์นั้นตายไปเกิดเป็นหงส์ หงส์มีขนเป็นทองทั้งตัว

มันให้ขนแก่พวกนางศนละอัน ครั้งนั้นแลภิกษุทั้งหลาย ถุลลนันทาภิกษุณีคิดว่า "หงส์นี้ให้ขนแก่พวกเราเพียงคนละอัน" จึงจับพระยาหงส์นั้นถอนขนจนหมดตัว ขนของมันซึ่งงอกออกมาอีกก็กลายเป็นสีขาว ภิกษุทั้งหลายในกาลนั้นถุลลนันทาภิกษุณีได้เสื่อมจากทองเพราะโลภมาก บัดนี้ก็จะเสื่อมจากกระเทียมอีก" เป็นต้น

โวหารทั้ง ๕ ที่ยกตัวอย่างนี้ ในคัมภีร์ทั้งสองต่างมีใช้ด้วยกันก็จริง แต่ลักษณะที่ใช้ จำนวนโวหารที่ใช้ และโอกาสที่จะใช้เป็นต้น หาเหมือนกันไม่ แต่ละคัมภีร์ต่างมีลักษณะเฉพาะของตนเองในการใช้โวหารเหล่านี้ ดังจะกล่าวต่อไปในบทที่ ๔ และบทที่ ๕

ลักษณะที่คล้ายคลึงของสุตตวิภังค์และธัมมปทัฏฐกถาในเรื่องระบบเสียง ระบบคำ และลีลาโวหาร จะเป็นลักษณะของภาษาบาลีโดยทั่วไปด้วย ส่วนลักษณะเฉพาะของแต่ละคัมภีร์ ผู้เขียนจะได้กล่าวในบทที่ ๔ และบทที่ ๕ ต่อไป.

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย